

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Katedra středoevropských studií (21-KSES)

Diplomová práce

Postava šlechtice ve vybraných dílech polské literatury v komparativní
perspektivě

Character of nobleman in selected works of Polish literature in comparative perspective

Bc. Pamela Therese Effangová

Praha 2019

Vedoucí práce: Michala Benešová Ph.D.

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování za cenné rady a trpělivost při vedení mé diplomové práce Michale Benešové Ph.D. Rovněž bych chtěla poděkovat za vstřícnost a pomoc při získání potřebných informací a podkladů zaměstnancům vědecko-technické knihovny v Hradci Králové.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Postava šlechtice ve vybraných dílech polské literatury v komparativní perspektivě* vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 5. 5. 2019

.....
Bc. Pamela Therese Effangová

Klíčová slova

Šlechtic, Henryk Sienkiewicz, trilogie Ohněm a mečem, Jan Chryzostom Pasek, Paměti, Adam Mickiewicz, Pan Tadeáš, typologie postavy šlechtice, sarmatismus, mesianismus, šlechtická literatura, Polsko

Abstrakt

Cílem diplomové práce je vypracovat typologii literární postavy šlechtice v polské literatuře 17. - 19. století. V rámci teoretické části bude přiblížena tvorba vybraných autorů a jejich díla budou zasazena do literárně-historického kontextu (např. pojem sarmatismus, šlechtická kultura v době romantismu a pozitivismu apod.). V analytické části bude prostřednictvím komparativní perspektivy upozorněno jak na vzájemné paralely, tak také na specifika konkrétních autorů, resp. jejich textů jde-li o pojetí postavy šlechtice. Autorka práce bude vycházet zejména ze tří primárních textů: *Paměti*, jejichž autorem je Jan Chryzostom Pasek, z Mickiewiczova *Pana Tadeáše* a z tzv. trilogie Henryka Sienkiewicze, zejména z románu *Ohněm a mečem*. Hlavní pozornost bude věnována vnitřní a vnější charakteristice šlechtice, jeho percepci světa a problematice šlechtické morálky. V potaz bude brán taktéž širší literární kontext.

Keywords

Nobleman, Henryk Sienkiewicz, trilogy With fire and sword, Jan Chryzostom Pasek, Memoirs of the polish baroque, Adam Mickiewicz, Pan Tadeusz, typology of nobleman, notion sarmatism, noble literature, Poland

Abstract

The purpose of diploma work is formulate typology of nobleman in polish literary at 17-19 centuries. The theoretical part will include closer look on creativity of chosen authors and theirs works will be set into historical-literary context (for example notion sarmatism, noble culture in era of Romanism etc.). Analysis section will notice on mutual parallel and also on particular specific of each authors respectively on theirs texts if is it conception of noble character. Author of this task will issue from 3 main texts: *Memoirs* who's author is J. Ch. Pasek, from Mickiewicz's *Pan Tadeasz* and from trilogy of Henryk Sienkiewicz. Main attention will be focused on characteristic of nobleman, his perception of the world and problems of noble morality.

Obsah

	Úvod.....	7
1	Literárně-historický kontext - Polsko v 16., 17. století a v 1. polovině 18. století.....	11
1.1	Charakter šlechtické literatury - období baroka.....	14
1.2	Postava šlechtice v polské barokní literatuře.....	16
1.2.1	Životopis Jana Chryzostoma Paska.....	19
1.3	Polský romantismus.....	20
1.3.1	Životopis Adama Mickiewicze.....	23
1.4	Pozitivismus.....	26
1.4.1	Životopis Henryka Adama Aleksandra Piuse Sienkiewicze.....	28
2	Vymezení pojmu šlechtic, šlechta.....	31
3	Sarmatismus.....	33
4	Jednotlivé typologie šlechtice.....	36
4.1	Postava šlechtice v Pamětech Jana Chryzostoma Paska v širších souvislostech.....	37
4.1.1	Vnitřní a vnější charakteristika postavy šlechtice Paska.....	39
4.2	Postava šlechtice v Panu Tadeáši Adama Mickiewicze v širších souvislostech.....	45
4.2.1	Vnitřní a vnější charakteristika šlechtice Tadeáše.....	46
4.3	Postava šlechtice Kmicice v trilogii Henryka Sienkiewicze v širších souvislostech.....	51
4.3.1	Vnitřní a vnější charakteristika šlechtice Kmicice.....	55
5	Vybraná díla polské literatury v komparativní perspektivě.....	59
5.1	Společné rysy ve vybraných dílech polské literatury.....	59
5.1.1	Typologie šlechtice ve vybraných dílech polské literatury.....	61
5.2	Odlišnosti ve vybraných dílech polské literatury.....	64
	Závěr.....	67

Literatura	70
Internetové zdroje.....	72

Úvod

Při výběru tématu jsem pátrala po něčem, co by umožňovalo jistou míru kreativity, neboť jsem pocítovala potřebu alespoň částečně se odpoutat od striktního konstatování a pouhého parafrázování odborné literatury. Druhým, neméně důležitým faktorem pro mne bylo téma související s regionem našeho severního souseda, Polska, jelikož jsem si zvolila studijní specializaci na polonistiku. Sarmatismus, o kterém jsem psala ve své seminární práci, jakožto ryze polský fenomén se přímo nabízel, ve spojitosti s beletristickou literaturou se však jevilo praktičtějším pojmut téma šířeji. Proto jsem ho vztáhla na celou šlechtu, představovanou šlechticem, reprezentantem celé skupiny. Je třeba si uvědomit odlišnost vnímání šlechtice v Polsku, protože tradice šlechty má v Polsku hlubší význam než v České republice. V Čechách se totiž tato vrstva tolik neprosadila. Státním zřízením nikdy nebyl šlechtický parlamentarismus. Po delší úvaze jsem zformulovala název zcela odpovídající veškerým mým požadavkům: Postava šlechtice ve vybraných dílech polské literatury v komparativní perspektivě. Hlavním cílem diplomové práce je vypracovat typologii literární postavy šlechtice. Téma se jeví jako přínosné, poněvadž reflektuje to, co v polské společnosti rezonuje dodnes. Chceme-li lépe porozumět našim severním sousedům, je rozhodně potřeba seznámit se s fakty o polské šlechtě. Toto téma vnímám jako výzvu, neboť existuje velmi sporé množství českých příspěvků zabývajících se tematikou polských šlechticů v literárních dílech. Proto si kladu za cíl vytvoření kvalitního odborného materiálu, ze kterého by mohli čerpat i jiní.

V rámci metodologie jsem pracovala s teoretickými koncepcemi osvojenými z monografie *...na okraji chaosu...* (Praha 2001) od Daniely Hodrové, kterou považuji za uznávanou autoritu v diskurzu literární teorie. V práci využívám tyto metody: analýzu, komparaci a syntézu. Pro rozbor jsem si vybrala kategorii postavy, konkrétně jsem zvolila polského šlechtice, neboť jak jsem již avizovala, jedná se o sociální vrstvu v polské společnosti, která sehrála v minulosti stěžejní roli při formování podoby tehdejšího polského státu. Jinými slovy, analyzuji určitý typ postavy, která do jisté míry reprezentuje polskou mentalitu nejen v období baroka, včetně proměny její podoby v čase. Ve stručnosti uvádím vývoj postavy šlechtice v rámci konkrétních literárních období. V rámci pokusu o vytvoření typologie šlechtice pracuji s pojmem šlechtická

literatura, který užívá rovněž několik polských spisovatelů. Právě z tohoto důvodu považuji za nutné definovat pojem, tak jak je chápán v mojí diplomové práci, ve snaze vyhnout se případným nedorozuměním. Šlechtickou literaturou je rozuměna literatura tematizující šlechtice anebo literatura, kterou psali polští šlechtici. Ve většině případů dochází ke zpracování tématu šlechtice právě šlechtici samotnými.

Logickému zbudování základní osy práce předcházela rešerše odborné literatury. Při ní jsem dospěla k názoru, že základna literárních pramenů není příliš rozbudovaná a české zdroje se mohou náročnějšímu čtenáři jevit jako nedostatečné. Musela jsem tedy čerpat i ze zdrojů, na jejichž terminologii je zcela patrné, že faktograficky ale také interpretačně podléhají době, ve které byly vydány. Především se jedná o monografii *Knižnice hovorů k lidu* (Praha 1949), *Dějiny polské literatury* (Praha 1953) a *Adam Mickiewicz 1855 - 1955* (Praha 1956).

Při studiu beletristické literatury jsem se uchýlila ke „dvojímu čtení“, kvůli rozsáhlosti materiálu a z časových důvodů bohužel nebylo možné přečíst díla vícekrát. Během prvního čtení jsem postupovala jako běžný čtenář, při druhém jsem se již oprostila od estetického zážitku a zaměřovala jsem se na konkrétní pasáže se zajímavými stylistickými, či typickými prvky pro šlechtickou literaturu. Prostřednictvím komparativní perspektivy se zaměřuji na vnitřní a vnější charakteristiku šlechtice, jeho percepce světa a problematiku šlechtické morálky.

Práci jsem koncipovala do pěti kapitol, nicméně dala by se pomyslně rozdělit také na dvě části, část teoretickou a analytickou. Teoretická část je tvořena prvními třemi kapitolami, od čtvrté kapitoly začíná část analytická. Teoretická část vznikla na základě práce s odbornou literaturou. Podklady k sepsání analytické části práce jsem čerpala primárně ze tří děl beletristické literatury, a to konkrétně z *Paměti* od Jana Chryzostoma Paska, *Pana Tadeáše* od Adama Mickiewicze a trilogie *Ohněm a mečem* jejímž autorem je Henryk Sienkiewicz.

První kapitolu jsem zasvětila literárně-historickému kontextu za účelem přiblížení motivace k tvůrčí literární činnosti nejen výše jmenovaných, ale i jiných autorů. Zároveň si slibuji nabídnout vysvětlení pro časté vyobrazení různých podob šlechtice v polské literatuře a vymezení charakteru polské šlechtické literatury. Konkrétně se zmiňuji o období baroka, ve kterém je šlechtická literatura zastoupena nejhojněji, chronologicky navazuji romantismem a kapitolu završuji pozitivismem, který sice ani

v nejmenším co se kvantitativně týče, nemůže předchozím literárním obdobím konkurovat, po kvalitativní stránce se jim však bezpochyby vyrovná, pokud je tedy rovnou nezastiňuje. K jednotlivým literárním obdobím přikládám medailonek autora té doby, s jehož vybraným dílem pracuji v analytické části. Nedobrovolnou disproporci tvoří životopis Jana Chryzostoma Paska, výrazně kratší oproti biografickým Mickiewicze a Sienkiewicze, z důvodu autorovi tvorby omezující se pouze na jedno dílo.

Ve druhé kapitole definuji pojem šlechtic na základě různých slovníků. Během studia literárních pramenů i jiných zdrojů, jsem si všimla časté chybné záměny mezi šlechticem a rytířem, proto jsem se rozhodla věnovat druhou kapitolu právě k poukázání odlišností mezi těmito dvěma pojmy.

Třetí kapitola je zcela zasvěcena sarmatismu, který společně s protireformací vytvořil ideologický základ baroka a troufám si tvrdit, že je v polské společnosti silně zakořeněný dodnes. Kromě snahy o objasnění specifického světonázoru podávám v této kapitole informace vztahující se k původu slova, sarmatskému stylu odívání a odkazům na současné muzejní expozice na území Polska.

Čtvrtou kapitolou začíná již avizovaná analytická část. Na základě celkového rozboru tří konkrétních děl, doplněného o vybrané pasáže z knih, byly vytvořeny podklady pro zhotovení částečné typologie šlechtice. Částečné z toho důvodu, poněvadž v práci vycházím ze tří vzorků, což je dle mého názoru nedostatečné množství pro tvorbu komplexní typologie. Kapitola je rozdělena na tři podkapitoly. V každé se věnuji detailněji jednomu vyobrazení šlechtice. Vzhledem k tomu, že se jedná o rozsáhlá díla z prostředí šlechtické společenské vrstvy, téměř všechny postavy mají šlechtický původ. Z důvodu omezeného rozsahu práce jsem se proto musela spokojit se selekcí tří vzorků k podrobnému studiu. V první podkapitole se zaměřuji na charakteristiku Jana Chryzostoma Paska, ve druhé se podrobněji zabírám charakteristikou šlechtice Tadeáše a ve třetí jsem si zvolila k podrobnějšímu studiu Andrzeje Kmicice. Ten je sice vyobrazen pouze ve druhém díle trilogie, zato však je mu věnován poměrně velký prostor. V úvahu přicházeli i jiní šlechtici. Od typologie šlechtice Zagłoby jsem ustoupila kvůli tomu, že až příliš nápadně připomíná Jana Chryzostoma Paska, a Jan Skrzetuski dle mého mínění přespříliš podléhá schematizaci ideálního sarmaty. Kmicice vyhodnocuji jako čtenářsky nejpoutavější literární postavu z celé trilogie.

Pátá kapitola sestává z typologie postavy šlechtice a rozboru postav šlechtice z vybraných děl v komparativní perspektivě. V rámci této kapitoly vyvozují paralely i odlišnosti v pojetí šlechtice u jednotlivých spisovatelů. Očekávám, že budou převažovat paralely nad rozdíly. V závěru zodpovím, zda se má hypotéza potvrdila.

1 Literárně-historický kontext - Polsko v 16., 17. století a v 1. polovině 18. století

V letech 1618 a 1619 vrcholí rozvoj Polska, které se těší vzestupu hospodářskému i politickému. Toto období bývá právem nazýváno zlatým věkem, avšak v následujícím století dojde pro Poláky k nepříznivému obratu. V 17. století se začínají projevovat první příznaky úpadku. Polsko oslabují nejen neustálé útoky Tatarů, Švédů, Uhrů, ale i vnitřní konflikty, způsobené nedůslednou královskou politikou a egoistickou šlechtickou touhou po větší moci. Během 17. století dochází k podlomení královské moci. Po skončení panování dynastie Jagellonců na polském trůnu (1386-1572) šlechta stejně jako předešlá období bez panovníka zneužívá situace a navyšuje své požadavky vůči budoucímu vládcovi. V 17. století vyvrcholil vývoj šlechtického stavovského polského systému. Rodí se sarmatská svoboda, Polsko se stává šlechtickou republikou.¹

Po spojení s Velkoknížectvím litevským dosáhla unie postupně rozlohy 900 000 km² a počet jejích obyvatel se pohyboval mezi 8 a 11 miliony, z nichž 70% tvořili poddaní, 0,5% velmoži a téměř 10% šlechta, což představovalo v evropských zemích nejvyšší podíl.²

Jan Vitoň ve své monografii *Hrdina a antihrdina ve státním zájmu* kromě přibližných údajů o počtech zastoupení jednotlivých stavů podává i vysvětlení, jak k vytvoření takového unikátu došlo. Šlechtický status nebyl vázán na vlastnictví půdy či jiného majetku, za dostačující byla považována i pouhá příslušnost ke šlechtickému rodu. Proto i nemajetná šlechta měla v rámci sněmů své slovo a aktivně se mohla podílet na volbě nového panovníka. V tomto podhoubí vznikly *artikuly Henrykowskie*, nazvané po Jindřichovi z Valois, který posvětil dosavadní šlechtická privilegia. Ustálilo se *Liberum veto*³, které znamenalo, že i jedinec mohl znegovat rozhodnutí celého sejmu. Prosadit jakoukoliv změnu se s existencí tohoto práva jevílo takřka nemožným. Bohatí magnáti disponovali téměř neomezenou mocí, na sněmech byla potlačena města i venkovský lid. Polská šlechta byla velice konzervativní. Rezignací vůči novotám se Polsko stávalo čím dál více zaostalým a v lidu vzrůstala nedůvěra ke všemu cizímu

¹Bartoš, Otakar: Předmluva k Pamětem Jana Chryzostoma Paska, in: Pasek, Jan Chryzostom: *Paměti*, Odeon, Praha 1975, s. 7-8.

²Vitoň, Jan: *Hrdina a antihrdina ve státním zájmu*, Triton, Praha 2011, s. 88.

³Vitoň, Jan: *Úvod do dějin a kultury Polska I.*, Univerzita Karlova Praha 1999, s. 122.

přerůstající až v xenofobii. Stagnace se projevuje i ve sférách kulturních a uměleckých⁴. Mezi mnohými ani Pasek dobovou situaci neponechal bez zmínky:

*Šlechta zápasí s králem, zmocňuje se stále rozsáhlejších práv, brání každému pokusu o zesílení ústřední moci a tím vrhá stát na pospas anarchii.*⁵

17. století je kromě toho epochou permanentních velkých krvavých válek. Polsko je sužováno nájezdy Švédů, Tatarů, Kozáků. Upadá polská měna, dochází ke kulturnímu úpadku, úbytku obyvatelstva, přičemž historické prameny uvádí dokonce o jednu třetinu. Na svém významu ztrácejí také města, čehož příčinnou byla malá zalidněnost. Výjimka se týkala Krakova a Gdaňsku, poněvadž tato města prosperovala díky kontaktům s obchodními partnery.

Období pronikání Švédů do země v letech 1600-1660 je příznačně nazýváno jako tzv. Velká potopa. Roku 1629 ztratilo Polsko téměř celé Pobaltí, kromě Gdaňsku a Královce, avšak Gdaňsk zůstal pod švédským vlivem. Na východě Polsko svádí boje s Turky. Roku 1620 došlo k porážce Poláků Turky u Cecory. Důsledkem je ztráta vlivu Polska v jihovýchodní Evropě. Roku 1672 se do tureckých rukou dostává Kamenec Podolský a Tatary. Polsko značně zaostává za západní Evropou. Dochází k různým vzpourám a rebeliím. Množí se povstání sedláků, kteří se bouřili proti přísahání věrnosti švédskému králi. O svá privilegia se hlásí třetí národ, ukrajinský.⁶

K asi největší krizi v Polsku dochází za vlády Jana Kazimíra II. Vasy (1648 - 1668). Tehdy Švédové téměř bez polského odporu obsadili valnou část Polska. K rozsáhlejšímu odboji došlo v Čenstochové, kde se pod vedením kněze A. Kordeckého zmobilizoval zejména polský venkovský lid. I přes malý počet uhájili klášter v Čenstochové. Bezprostředně po vítězství začali vyhánět švédské posádky a získali na svou stranu rozkolísanou šlechtu. Hejtman Štefan Czarniecki roku 1658 pronásledoval nepřítele až do Dánska, kde se s ním ocitl i šlechtic Jan Pasek. Roku 1660 dochází k uzavření míru v Olivě, ovšem Poláci dostatečně nevyužili výhod vítěze. Jan Kazimír II. Vasa se zřekl nároku na švédskou korunu, Polsko ztratilo poslední zbytky vlivu na Prusy. Štefan Czarniecki pokračoval ve válečných výpravách, vyrazil na pomoc

⁴Vitoň, Jan: *Úvod do dějin a kultury Polska I.*, Univerzita Karlova Praha 1999, s. 123.

⁵Pasek, Jan Chryzostom: *Paměti*, Odeon, Praha 1975, s. 98.

⁶Vitoň, Jan: *Hrdina a antihrdina ve státním zájmu*, Triton, Praha 2011, s. 89.

hejtmanům litevským a ukrajinským proti vojskům Moskevské Rusi. První bitvy 28. 6. 1660 se účastnil i Jan Pasek.⁷

Ani 18. století nepřineslo polskému národu úlevu. V letech 1700 - 1721 probíhají tzv. severské války. Polsko je průchodištěm cizích vojsk. I nadále pokračují problémy s Kozáky, vleklé jsou taktéž spory náboženské i etnické. V Polsku hraje stále klíčovou roli parlamentarismus šlechty. Skupina magnátů, tedy vládnoucí elita v Polsku, postupně zaprodává svobodu svojí vlasti a stále častěji se opírá o zahraniční vlivy, což se neobešlo bez důsledků.⁸

Anarchie, vnitřní rozbroje, pasivita Polska v zahraniční politice, vzepětí podrobených národů postupem času vyústili až k rozdělení Polska mezi tři záborové mocnosti v letech 1772, 1793, 1795, kdy se na úkor Polska obohatilo Prusko, Rakousko-Uhersko a Rusko. První dělení proběhlo po smrti krále Augusta III. Docházelo k bojům o moc, což Polsko značně vnitřně oslabovalo. Novým králem byl zvolen Stanislaw II. August Poniatowski. Ten byl však polskou společností přijat velmi chladně a stejně jako jeho předchůdci se musel potýkat se silným postavením polské šlechty. Na stabilitu Polska mělo neblahý vliv rovněž selské povstání na Ukrajině zaměřené proti polské vrchnosti, ke kterému došlo roku 1768. Roku 1769 uzavřeli polští šlechtičtí povstalci proti králi generální konfederaci. Usnesli se, že jej jako panovníka odmítají respektovat, a roku 1770 oznámili sesazení Stanislava II. Augusta Poniatowského z trůnu. Absence krále se stala ideální příležitostí pro území chtivé Prusko. Ještě téhož roku obsadil Fridrich II. Veliký část severního Polska, tzv. Královské Prusy. Rakousko-Uhersko okupovalo Spišsko a Podkarpátí. O rok později vtrhly do Polska pod vedením A. V. Suvorova carské pluky. Rusko, Prusko a Rakousko-Uhersko uzavřely dohodu, na jejímž základě si rozebrali část polského území. Královské Prusy kromě Gdaňsku a Toruně připadly Prusku. Rusko se obohatilo o část Livoňska a Běloruska a Rakousko-Uhersko získalo území na jih od horní Visly, Halič, část Sandoměřského a Krakovského vojvodství i část Volyně. Po druhém dělení emigrovalo mnoho polských občanů. Mezi těmi, co zůstali ve vlasti, vznikaly různé ilegální i spiklenecké pronárodní organizace. Vytvořilo se podhoubí pro živelnou akci. 24. 3. 1794 vyhlásil Tadeusz Kościuszko na Krakovském náměstí povstání pod heslem

⁷Bartoš, Otakar: Předmluva k Pamětem Jana Chryzostoma Paska, in: Pasek, Jan Chryzostom: *Paměti*, Praha, Odeon 1975, s. 11.

⁸Vitoň, Jan: *Hrdina a antihrdina ve státním zájmu*, Triton, Praha 2011, s. 94-95.

Volnost, územní celistvost, samostatnost. Povstání skončilo neúspěchem. Již nic nestálo v cestě třetímu dělení Polska, ke kterému došlo několik měsíců po porážce povstání. Polsko oficiálně přestává existovat na dlouhých 123 let.⁹

Celkem bylo zabráno území o rozloze 211 000 km², na němž žilo 3,5 milionu obyvatel. Rakousko dostalo území Volyně, Lvova, Červené Rusi a část Malopolska (83 000 km²). Jednalo se o hustě zalidněné oblasti. Největší území připadlo Rusku (92 000 km², avšak jednalo se o území nejméně zalidněná, jako třeba vojvodství Inflatské, částečně Potocké a Minské. Zbytek Polska s Varšavou připadl Prusku. Stanislav II. August Poniatowski podepsal formálně 25. listopadu abdikaci a souhlas se zánikem polského státu.¹⁰

Všechny tyto okolnosti se promítají do literatury, čímž mění její charakter. Neutěšený obraz doby proniká nejsilněji do literatury satirické. Nejtypičtějším producentem i konsumentem literatury však zůstává v této době masa drobné šlechty.

1.1 Charakter šlechtické literatury- období baroka

Etablovanost pojmu šlechtická literatura je v literárním diskursu nezpochybnitelná a se sarmatismem je šlechtická literatura velmi úzce spjata, neboť jej různými literárními prostředky v sobě zrcadlí. Šlechtic vystupuje ve značném množství děl polské literatury z období baroka, romantismu i pozitivismu. Za významný mezník šlechtické literatury můžeme označit 17. století, ve kterém je literatura tvořena šlechtickou vrstvou daleko více, než tomu bylo doposud, vzniká tedy jakýsi soubor děl, označovaný širším pojmem šlechtická literatura.¹¹

V prvních letech 17. století figurují ještě význační spisovatelé z řad měšťanstva, později však tato skupina autorů téměř vymizela. Volného pole působnosti se zhostila šlechta. Dochází tu však k určité metamorfóze postavy šlechtice-básníka včetně přeměny tematizace děl. Pozornost se obrací od šlechtice-zemana ke šlechtici- bojovníku, který se přímo, či nepřímo účastní vojenských bitev. Postupně se vytratilo klasické pojetí

⁹Jan Vitoň: *Úvod do dějin a kultury Polska I.*, Univerzita Karlova, Praha 1995, s. 129-138.

¹⁰https://geography.upol.cz/soubory/lide/szczyrba/RGPOL/ucebnice/seg/historicky_vyvoj.html[online] [vid. 24. 4. 2019]

¹¹Krejčí, Karel: *Dějiny polské literatury*, Československý spisovatel, Praha 1953, s. 97-99.

*šlechtice vytvořené Janem Kochanovským, v jehož podání žil šlechtic pokojně na venkovském statku v rodinném kruhu.*¹²

Idyla spokojeného venkovského života obnášela pouze pozitiva, v podobě různé zábavy, hodokvasů, hospodaření a kochání se krásou přírodních jevů. Zbraň bývala pozvednuta pouze proti zvěři při honech, k soubojům mezi šlechtici na život a na smrt docházelo zřídka. Z nové podoby šlechtice můžeme jednoduše vyvodit také změnu prostředí, ve kterém se děj odehrává. Hlavní obrazy se odehrávají na pozadí bitevního pole a vojenských táborů, čtenář je konfrontován se Švédy, Tatary, Kozáky i jinými nájezdníky. Piší se memoáry, velké epické básně, lyrika, elegie, kroniky. V historických dílech promlouvají svědci (pamětníci) velkých bitev významných pro polské země. Hojně je jako motiv volena bitva u Berestečka, kde došlo k porážce Bohdana Chmelnického, často se též připomíná vítězství polských válečníků nad Turky u Chotimy. Symbolický význam, doslova až opředen mystikou, má obrana Jasně Hory Čenstochové, nejvýznamnějšího polského poutního místa, před nenasytnými chtivými švédskými vojsky a v neposlední řadě vyobrazení neúspěchu u Cecory (1620), Žlutých vod (1648) nebo Pilavec (1648). Díky válečným režimům povstává nový typ literárního hrdiny šlechtic-bojovník, inspirovaný hrdinskými činy a odvahou projevenou na bitevních polích.¹³

Jelikož takto tematicky uchopená literatura často čerpá z dobových kronik nebo se jedná o konkrétní dobová svědectví, nese v sobě prvky realismu. Je dobrodružná a čtivá. Nicméně obsahuje pasáže, kde si autoři vypomáhají fantazií, ať už kvůli nezapamatování si události nebo záměrného fabulování za účelem čtenářsky přitažlivějšího děje. V mnoha případech právě snaha pobavit čtenáře odpoutává pisatele od logiky a vznikají méně či více fantaskní obrazy silně narušující důvěryhodnost díla.

Kromě hrdinských činů je věnována pozornost i stinné stránce válčení, tedy veškerým útrapám spjatým s bojem. Útlak civilního obyvatelstva, hlad, nemoci, mnoho mrtvých, mrzačení zdravých, také drancování a rabování s sebou nesli negativní emoce, jakými jsou strach či frustrace. Barokní literatura touží nalézt dokonalost, doba jí to však neumožňuje. Nejen ekonomický úpadek, krize školství, politická nestabilita jsou toho příčinou.

¹²Srov. Krejčí, Karel: *Dějiny polské literatury*, Československý spisovatel, Praha 1953, s. 98.

¹³Tamtéž.

Projevuje se tu určitý trend odkazů na antiku (například na Priamovo město, jak někdy bývá označována Trója). Za odkazy na antiku lze považovat také božská znamení a zázraky všeho druhu. Šlechtická literatura stojí na bázi protikladů, poněvadž proti sobě obvykle staví život v blahobytu panstva zproštěného povinnosti pracovat oproti neutěšenému obrazu života společensky nižších vrstev plného strádání a těžké dřiny. Pilířem šlechtické literatury je připomínání si zlatého věku, doby, kdy polská říše prosperovala a disponovala největším územním rozsahem ve své historii. Prostor získává nostalgické vzpomínání na staré dobré časy, předsouvány jsou starobylé ctnosti, pozitivní konotace mívají tradice a obyčeje. Velmi pečlivě vyjevené třeba v Mickiewiczově *Panu Tadeáši*.

Postupem času se k literární tvorbě stále častěji odhodlává i skupina obyvatel, kteří byli doposud utiskováni. Jejich percepce světa je nejprve šířena ústní lidovou slovesností, formou písní, či v satirách nebo jiných drobných dramatických inscenacích. Kritizují válečnické bohatýrství šlechty a hlásí se o svá práva. Pro úplný obraz šlechtické literatury nelze opomenout díla překladatelská. Polským čtenářům není odepřen návrat k antické idyle římského básníka Horatia, což by se dalo považovat za objasnění patrného vlivu dávného rytířství. Křížová tažení proti neznabohům včetně líčení válečných dobrodružství a zázraků, těmi se spisovatelé inspirovali v polských literárních dílech. Důkazem jsou již zmiňované odkazy na antiku.¹⁴

1.2 Postava šlechtice v polské barokní literatuře

Mikołaj Rej z Nagłowic (1505-1569) sice svojí literární tvorbou spadá do období renesance, přesto si o něm na úvod této podkapitoly dovolíme krátkou zmínku, neboť velkou měrou přispěl k vyobrazení šlechtice v polské literatuře. Tato vsuvka může rovněž posloužit jako nástin kontrastu mezi renesančním a barokním obrazem šlechtice. Rej popisuje ideálního polského šlechtice-zemana v díle *Żwierciadło albo kształt, w którym każdy stan snadnie się może swym sprawam jako we żwierciadle przypatrzeć* (1567). Hlavní hrdina v tomto vrcholném díle Reje je středně zámožný šlechtic žijící v mírném dostatku od narození až do smrti. Ideál šlechtice spatřuje Rej v dobrém občanu ve smyslu hospodáře, otce a manžela, užívajícího si radosti života, s vytříbeným vkusem, v symbióze s přírodou. Zajímavá je pasáž o výchově dítěte a manželském

¹⁴Krejčí, Karel: *Dějiny polské literatury*, Československý spisovatel, Praha 1953, s. 97-102.

životě. Ideál přejímá a dále rozvíjí Mickiewicz v Panu Tadeáši. Dobový typ rytíře nalezneme v traktátu *Prawyrycerz* (1932) od literárně aktivního kněze Szymona Starowolského.¹⁵ V *Pravém rytíři* tematizuje těžkou situaci polského státu v dobách válečných a traktát se vyznačuje také silným národním cítěním, jež můžeme chápat jakožto společný prvek pro díla, která řadíme ke šlechtické literatuře.¹⁶ Vlastenectví nalézáme jak v *Pamětech* Paska, tak u Mickiewiczova *Pana Tadeáše* Mickiewicze, a neabsentuje ani v trilogii Sienkiewiczze.

*Důkaz vzestupu měšťanstva můžeme spatřovat v osobě Józefa Bartłomieje Zimorowice (1597-1677), který se však kromě šlechtické literatury věnuje i jiným žánrům. V diskurzu šlechtické literatury ideologicky navazoval na literární tradici S. Szymonowicze a F. S. Klonowice.*¹⁷

Z prostého měšťana povoláním radnického písaře se dokázal vypracovat až na pozici lvovského purkmistra. Byl spojencem polské šlechty. Roku 1672 hájil Lvov před Turky. Lze jej přidružit k zástupu drobné šlechty hájící východní hranici. Z prostředí protireformačního Lvova vycházejí Zimorowiczovy prvotiny *Lisoročtí kozáci*, *Testament luterski*. Dějiny Lvova vylíčil ve své kronice *Leopolis triplex*. Poukazujíc převážně na významné dějinné události, kupříkladu návštěvu Lvova králem Vladislavem IV., které byl očitým svědkem, stejně jako obležení města Turky. Tento latinsky i polsky píšící katolík vydal i náboženské verše, nejčastěji věnované na počest Panny Marie. Největší ohlas však vzbudily jeho lyricko-epické verše *Selankinoweruskie* z roku 1663. Jedná se o dialog pastýřů a pastýřek zpívajících o pohromách uvalených na Zimorowiczovo rodné město. Zmiňme alespoň morovou epidemii, nebo podrobně vylíčený vpád Kozáků, to vše s idylickým rámcem tolik typickým pro šlechtickou literaturu.¹⁸

Selanky původně vydal pod autorstvím svého bratra. Přesné popisy událostí, které se odehrály po bratrově smrti, poukázaly na pravdivost domněnky, že je autorství připisováno nepravému člověku. Tematicky i ideologicky můžeme k představitelům šlechtické literatury zařadit také Samuela ze Skrzyzny Twardowského (cca 1600 - 1660), který strávil mládí na dvoře knížete Zbaraského. Ve verších popsal cestu

¹⁵Krejčí, Karel: *Dějiny polské literatury*, Československý spisovatel, Praha 1953, s. 100.

¹⁶Tamtéž.

¹⁷Tamtéž.

¹⁸Tamtéž, s. 101-102.

Zbaraského do Turecka, moskevskou výpravu krále Vladislava IV. a v rozsáhlém epickém díle vylíčil válku s kozáky i Tatary. Avšak není doposud známo, zúčastnil-li se přímo bitev, které ve svých dílech popisuje. S jistotou víme, že se jedná o šlechtice, píšícího kromě epických děl i několik veršovaných románů, z nichž se hlouběji do podvědomí zapsal román *Nadobna Paskvalina*. Při vytváření ukázky barokního myšlení a vkusu se inspiroval cizími vzory a nebyl zdaleka jediným, který hledal inspiraci u jiných evropských autorů. 16-18. století je proto v Polsku označováno jako období parafrází, kdy se adaptovala cizí tvorba na polské prostředí a byla různými efekty přizpůsobována polským realitám.¹⁹

Tehdejší šlechtické Polsko tematizuje ve svých dílech také Wespazjan Kochowski, (1633-1700), který by se dal považovat za typického představitele smýšlení tehdejšího šlechtického Polska. Jeho život i dílo jsou velice úzce spjaty s většinou význačných událostí, které formovaly život polského šlechtice-vojáka-rytíře. S trochou nadsázky můžeme konstatovat, že v životě Kochowského nalezneme nespočet paralel s životem Jana Chryzostoma Paska. Stejně jako Pasek strávil mnoho let na bitevních polích, účastnil se války švédské i války uherské a později se usadil na svém statku. Na sklonku života byl sužován těžkou chorobou, na jejíž následky zemřel. Kochowského dílo se vyznačuje především polským nacionalismem, podněcovaným válečnými triumfy polského vojska a promítá se v něm taktéž nekritická víra v katolicismus. Jeho vztah k Bohu je určován cítěním doby. Tento šlechtický básník je nadšeným hlasatelem polského mesianismu²⁰ a zároveň autorem teorie o sedmiletých obdobích, prostřednictvím které vysvětluje dějiny lidstva i národů. Jeho stěžejním dílem, které můžeme považovat za součást šlechtické literatury, je historické *Annalium Poloniae ab obitu Vladislai IV. Climacter I-III*.²¹

Avšak to vše, co u těchto autorů nalézáme ve formě kronikářského vyprávění, bohatýrských eposů, panegyrických básní i v mysticky zabarvené lyrice, vystupuje s bezprostřední a nelíčeností prožívané reality v klasickém díle memoárovém této doby,

¹⁹ Krejčí, Karel: *Dějiny polské literatury*, Československý spisovatel, Praha 1953, s. 100.

²⁰ Mesianismus považujeme za přesvědčení, že polský národ je vyvolený ze všech národů na světě, který podobně jako Kristus musí snášet utrpení za ostatní národy, aby mohlo dojít k celkové obrodě světa. Mesianismus sice řadíme do období romantismu, své kořeny má však již v období sarmatském. Na rozdíl od sarmatismu se mesianismus vztahuje k národu jako takovému, sarmatismus se vztahuje „pouze“ na sociální vrstvu tehdejší polské šlechty.

²¹ Srov. Krejčí, Karel: *Dějiny polské literatury*, Československý spisovatel, Praha 1953, s. 104.

*jehož autorem je drobný, průměrný, ale proto typický polský šlechtic, Jan Chryzostom z Gosławic Pasek.*²²

K tomuto dílu se však vrátíme podrobněji později, v rámci kapitoly Postava šlechtice v Pamětech Jana Chryzostoma Paska v širších souvislostech.

V základním výčtu nesmí absentovat ani programový text Henryka Rzewuského, *Vzpomínky Soplicy*, který se asi nejvíce blíží ztělesnění ideálu polského sarmaty. Ve svých vzpomínkách Soplica zachycuje podstatu sarmatské představy o světě.²³

Pozdní baroko si klade zásadní otázku, kdo je viníkem úpadku státu a současného neutěšeného stavu polských zemí. Problematika úpadku státu je ústředním motivem v literatuře. Je tak přirozeně podnícena snaha o vytváření modelových řešení úpadku za účelem vytvoření ideálního vzoru řešení a žádané reakce na stav věci.

1.2.1 Životopis Jana Chryzostoma Paska

Jan Chryzostom Pasek se narodil roku 1636 v polských Węgrzynowicích do chudé šlechtické rodiny. Rodiče byli silně věřící a k víře vedli také své potomky. Vzdělání získal mladý Pasek na jezuitském gymnáziu v Rawě. Ve svých devatenácti letech vstoupil do vojska, sloužil také pod hejtmanem Stefanem Czarnieckým v bitvách s moskevskou Rusí i proti Švédům v Dánsku. Válčení zanechal po jedenácti letech působení v polské armádě. Roku 1667 vstoupil do svazku manželského s vdovou Annou Łackou, matkou pěti dětí. Po svatbě žil usedlým stylem života ve vesnici Smogorzów, která byla věnem jeho ženy. Společný majetek obhospodařoval řádně až do své smrti.

Pasek umírá 1. 8. 1701 v Niedzilisce v Polsku. S největší pravděpodobností byl pochován ve stopnickém klášteře Sercanów, stejně jako jeho matka. Po sobě Pasek zanechal nedokončené Paměti, ve kterých zapsal události ze svého života z let 1656-1688. Originál zápisků našel hrabě Edward Raczyński roku 1836 a na vlastní náklady je nechal vydat. Svědectví doby Jana Chryzostoma Paska si získalo slávu. Inspirovali se jím Mickiewicz, Sienkiewicz, Słowacký, Krasiński, Rzewuský i mnozí další, nejen polští spisovatelé. Paměti podávají obraz typického polského šlechtice, neboť Pasek sám sebe považoval za sarmatu, a někdy bývají označovány za eposej polského sarmatismu. I přes nepřesnosti a odchylky od skutečnosti mají Paměti nespornou

²² Krejčí, Karel: *Dějiny polské literatury*, Československý spisovatel, Praha 1953, s. 105.

²³ Tamtéž.

historickou hodnotu, díky dobovým dokumentům, které v nich jako realie autor uveřejnil. Jan Pasek je dnes uznáván jako předchůdce žánru šlechtická gavenda.²⁴

1.3 Polský romantismus

Roku 1830 vypuklo ve Varšavě povstání, jehož hlavními iniciátory byli varšavští studenti po vzoru západních revolucí. Národní revoluci chtěli učinit zároveň revolucí sociální. K iniciátorům povstání se posléze přidala i šlechta. Ta sice rozšířila řady bojovníků, rovněž však pozměnila charakter povstání. Šlechta sledovala výlučně své zájmy v podobě domožení se ústupků na carské vládě, čímž zamezila rozšíření se odboje i mezi nejnižší vrstvy sedláků. Odmítáním zrušení nevolnictví se šlechta zapříčinila o nepřipojení se polských chlopů²⁵, pro které se tím pádem povstání stalo nezajímavé. Listopadové povstání předznamenávala literatura. Vlastní poezií navozovali revoluční atmosféru kupříkladu Goszczyński, Mochnacki a Zaleski. Časopis *Nowa Polska* otiskl:

*Král dnešní naší literatury, Adam Mickiewicz, ukázal ujařmeným krajanům, že nešťastný lid kromě písní a památek ještě meč archanděla. Porozuměli jsme tomuto slavnostnímu, tomuto velkému, tomuto pro naše utlačovatele hroznému vyznání. Odhodili jsme knihu a meč archanděla se zableskl v našich rukou.*²⁶

Situace po polském povstání byla následovná. Nejvýznamnější spisovatelé odešli do emigrace a žili tak odloučení od vlasti.²⁷

Celý život Poláků za hranicemi nabývá rysu vykořeněnosti, odtržení od života země, na který ovšem emigrace chce působit a také působí. Vyplyývají odtud jak kladné, tak i záporné rysy emigračního ovzduší, které pronikají i do literatury. Romantismus, který i v ostatní Evropě je projevem společenské krize, hledá jednak únik ze skutečnosti, jednak její revoluční proměnu nebo konečně reakční návrat k minulosti, získává tu na intenzitě a nabývá specifického charakteru.

²⁴ Bartoš, Otakar: Předmluva k Pamětem Jana Chryzostoma Paska, in: Pasek, Jan Chryzostom: *Paměti*, Praha: Odeon, 1975, s. 14-16.

²⁵ Za synonymum polského chłopa by mohl být považován český sedlák, název vznikl na základě stejnojmenného románu *Chłopi Władysława Reymonta*.

²⁶ Krejčí, Karel: *Dějiny polské literatury*, Československý spisovatel, Praha 1953, s. 255.

²⁷ Srov. Krejčí, Karel: *Dějiny polské literatury*, Československý spisovatel, Praha 1953, s. 254-255.

*...již za revoluce se básník stává mluvčím národa, ukazatelem jeho cest, povzbuzovatelem v boji, posilovatelem ve chvílích pochyb a utrpení, konečně prorokem budoucnosti, který i za nejtěžší situace udržuje víru v návrat do vlasti a znovudobytí svobody a samostatnosti.*²⁸

Takto je pojednáváno o ústřední roli básníka-věštce: A. Mickiewicze, Z. Krasińského, J. Słowackého (1809–1849), předních polských romantických spisovatelích.

Polský romantismus, neboť pojem romantismus je sám o sobě mnohoznačný, je možné charakterizovat jako období literárního rozkvětu. Polská společnost se s nadšením realizovala v literatuře. Polský romantismus se opírá o lidovost, historismus a vlastenectví. V době romantismu probíhala různá folkloristická bádání a společnost obecně byla zainteresována jak slovanstvím, tak etnografickými výzkumy. Oporou literatuře byla historiografie. Vznikají díla vysoké umělecké hodnoty. Autoři se vyznačují kreativitou, neboť se konečně cítí být odpoutáni od veškerých svazujících pravidel. Zrodila se nová škála hodnot, vznikají noví hrdinové, mění se pohled na lidskou etiku. Z děl mizí škrobenost, do popředí je stavěna psychologie postav. Romantičtí spisovatelé se neštítí ošklivosti a obsazují nedokonalost jako přirozenou lidskou vlastnost.

Je rozhodně potřeba zaměřit se konkrétně na polský romantismus, poněvadž tento literární směr byl po Evropě různě rozvinutý a i dobové trvání je odlišné. Zatímco v Evropě datujeme romantismus od 90. let 18. století do 40. let 19. století, polský romantismus by se dal vymezit lety 1822, rokem kdy byly vydány Balady a romance a 1863, kdy vypuklo lednové povstání.

Podobně jako baroko zůstal romantismus ovlivněn děním a změnami, ke kterým v tehdejší Evropě docházelo. V době romantismu se kulturně emancipovala drobná venkovská šlechta a literatura simultánně získala širší záběr, kdy se cílovými odběrateli, ale i samotnými tvůrci literárních děl, stala i širší veřejnost. Romantismus zvládá vyjadřovat emoce, přání, rozhořčení na rozdíl od literatury klasicismu. Polská epika se rozvíjela také v romantismu i díky překladům. Literatuře se dostává výsadní postavení,

²⁸ Krejčí, Karel: *Dějiny polské literatury*, Československý spisovatel, Praha 1953, s. 255.

stává se nástrojem v boji proti útisku. Prostřednictvím textů všech žánrů proudí do žil čtenářstva naděje v lepší zítřky.²⁹

Na kształtowanie się nowych wymagań stawianych literaturze, z siłą ogromną oddziaływała też wzrastająca świadomość odrębności narodowych, upamiętniona w historii XIX stulecia nieustępliwą, zacieklą walką narodów o niezawisłość polityczną. Towarzyszyła jej refleksja filozoficzna myślicieli różnych nacji, którzy zagłębiali się w istotę „ducha narodu“, pojmowanego jako irracjonalna moc zespalająca i decydująca o indywidualności narodu. Wspierały ją także i myśli o „jestestwie narodu“, wywiedzone z rozważań historycznych i etnicznych. One to uczyniły „prawdy żywotne narodów“ tematem dominującym się swego poetyckiego wyrazu.³⁰

Z uvedené krátké pasáže vyplývá, že se proces národního uvědomění silně promítnul do literatury romantismu. V souvislosti s národem byly vyhledávány jeho kořeny. Ideologie sarmatismu je v Polsku stále aktuální. Rodová tradice byla chápána jakožto důležitý atribut a stala se živým tématem v prozaických i poetických textech. Síla přítomného okamžiku zobrazeného skrze literaturu má obrovský vliv na značný počet odběratelů. Dle slov Marie Straszewské tak může historik bez obav hovořit o romantismu jako o éře všeobecně srozumitelné evropské kultury.

Przełomowe znaczenie niepozornego tomiku Mickiewiczowskich ballad i romansów (1822), poprzedzonego przedmową- który za współczesnymi zwykliśmy uważać za „nową epos poezji polskiej“- polegało na tym, że był on pierwszym u nas manifestem „romantyczności“, wyrażonym nie tylko w refleksji o romantyzmie, w postulacie nowej sztuki, ale zawartym w samej poezji. Przy czym wyraźnie polemiczny ton wobec poglądów „mędrca“- profesora Śniadeckiego, dźwięczący w programowym

²⁹Straszewska, Maria: *Romantyzm*, Warszawa 1964.

³⁰Tamtéž, s. 14.

Volně přeloženo: „Rozvíjející se vědomí národních rozdílů, které v dějinách devatenáctého století připomínalo neúprosný a zuřivý boj národů o politickou nezávislost, mělo také obrovský dopad na formování nových požadavků na literaturu.

Byl doprovázen filozofickým zamyšlením myslitelů různých národů, kteří se ponořili do podstaty "ducha národa", chápaného jako iracionální síla, která spojuje a určuje individualitu národa. Ona byla také podporována a přemýšlela o "existenci národa", odvozený z historických a etnických úvah. Udělali "živé pravdy národů" symbol, který ovládá jeho poetický výraz. "

wierszu romantyczność, również i w przedmowie współbrzmiał z wywodami młodego poety o „początku“, „charakterze“ i „wzorach celniejszych“ poezji romantycznej.³¹

1.3.1 Životopis Adama Mickiewicze

Narodil se po posledním dělení šlechtického Polska 24. prosince 1798 ve městě Nowogródek³² na území Litvy do měšťanské advokátské rodiny. Od dětství byl v kontaktu se starými legendami a různými lidovými pověstmi, které v něm zanechaly hluboký dojem. Zrodilo se v něm vlastenectví. V době Mickiewiczova mládí vznikalo mnoho spolků a odbojových organizací proti ruskému útlaku. Mickiewicz stále živil naději na zlepšení poměrů v Polsku a jeho nezávislost a pocítil potřebu angažovat se.³³ Na vilenské univerzitě vstupuje do tajného spolku filomatů, kteří pod záminkou sebevzdělávání pracovali na pokrokovém plánu revoluce. Mickiewicz je hodně aktivním členem od samého počátku vzniku spolku. Po úspěšném absolvování univerzity odchází do Kovna³⁴, kde působí jako středoškolský učitel. Ve svých dvaceti šesti letech byl zatčen a více než polovinu ze svého života musel strávit ve vyhnanství. Nejprve v ruském Petrohradu, posléze v Oděse, kde se seznamuje s ruskými děkabristy a Puškinem.

Od počátku čtyřicátých let žil v Paříži, kolébce politického ruchu. Na tamní univerzitě přednášel o slovanských národech. Domníval se, že obroda Slovanů by měla přijít z Polska, neboť po smrti Puškina již nemá Rusko co nabídnout. Mickiewicz se přikláněl k pokrokovým myšlenkám své doby. Mickiewicz byl pokládán za stoupence mesianismu. Věřil, že polský národ vstane z mrtvých jako Ježíš Kristus a vykoupí tím celý svět. Nesouhlasil však se sarmatismem, ve smyslu toho, že byl vyhraněn proti sociální nerovnoprávnosti. Šlechtická vrstva pro něj nebyla významnější nežli prostý selský lid.

³¹Straszewska, Maria: *Romantyzm*, Warszawa 1964, s. 114.

Volně přeloženo: „Prvotřídním významem Mickiewiczovy útlé sbírky *Balady a romance* (1822), které předchází předmluva - tu jsme považovali za" novou éru polské poezie "- bylo to, že se jednalo o první manifest románu v Polsku, vyjádřený nejenom v úvahách o Romantismu, v postulátu nového umění, ale rovněž zahrnutý do samotné poezie. Při čemž výrazná polemika s názory „mudrce“ prof. Śniadeckého vyznívající z programového verše romantiky, rovněž v předmluvě, figurovala společně s názory mladého básníka o "začátku", "charakteru" a "vhodnějších vzorech" romantické poezie. "

³² Přesné místo narození není jisté, rovněž v některých zdrojích uváděno Zaosie.

³³ Adam Mickiewicz: *Čas zápasů a naděje*, nakladatelství Melantrich, Praha 1956.

³⁴ Dnešní Kaunas

S přáteli založil politicky laděný časopis *Tribuna lidu* (1849), jehož prostřednictvím sdílel své názory se světem.³⁵ Mickiewicz se zradikalizoval, zatoužil po revoluci. O slovanských národech nyní hovořil jako o bratrech. Leit motivem tiskoviny byl boj za svobodu, dále jeho autoři apelovali na ukončení utlačování rolníků šlechtou. Navíc inicioval Slované k vytvoření jednoty proti Habsburské monarchii, šířil myšlenku solidarity a bratrství. Do týdeníku přispěl více než sty články.

Samotný Mickiewicz dokonce osobně navštívil Itálii a burcoval lid k vytvoření vojenské legie. Byl hluboce zklamán, když v roce 1849 došlo k porážení všech revolučních hnutí. *Tribuna lidu* se odmlčela. Mickiewicz živil svou již početnou rodinu pouze z knihovnického platu.

V první polovině 50. let, konkrétně roku 1853 vypukla Rusko-turecká válka. Francie v tomto vojenském konfliktu podpořila Turecko. Vznikla koalice Francie, Spojeného království a Sardinského království. Krymská válka byla vyvolaná expanzí Ruska na Balkán. Mickiewiczem nenáviděný car Mikuláš toho roku zemřel a včele Ruska stanul Alexandr II. V září roku 1855 padla Sevastopol, kde sídlila ruská námořní základna černomořské flotily. Konečná porážka Ruska byla potvrzena Pařížskou mírovou smlouvou. Mickiewicz byl zvědav, proto si pod záminkou studijního pobytu vymohl povolení k odjezdu do Turecka, kam přijel na podzim roku 1855. 26. listopadu, v Konstantinopoli náhle zemřel. Jeho ostatky byly převezeny do Wawelu.

Mickiewiczova rozsáhlá tvorba by se dala rozdělit na tři etapy.³⁶ První období by se dalo označit jako Vilensko-kovenské. V počátcích své tvorby se pokouší o překlady do polštiny. Překládá tu část z Voltairovy *Panny orleánské*, která nejsilněji atakuje katolický kostel i klerikalismus obecně.³⁷ Studium filologie mu činnost značně usnadnilo. V pomyslném závěru první etapy tvorby se v básníkovi probudil romantismus a výsledkem je dílo *Balady a romance*. Námět k sepsání čerpal z lidových pověstí a legend. Tato básnická sbírka z roku 1822 byla kritikou přijata velmi pozitivně. Sám Mickiewicz se k ní vyjádřil následovně:

³⁵ *Tribuna národů* přeložena Václavem Burianem do češtiny roku 1949, vydalo nakladatelství Svoboda.

³⁶ Drozdová, Věra: *Knižnice hovorů k lidu*- Adam Mickiewicz, 1. Odbor ministerstva informací a osvěty, Praha 1949, s. 6.

³⁷ Adam Mickiewicz 1855-1955, *Czechosłowacki komitet obrońców pokoju*, Praga 1956. s. 19.

*Nie napisałbym Ballad, gdyby nie było Karpińskiego i Niemczewicza - ze skromnością i wdzięcznością pochylał poeta czoło przed rodzimą tradycją.*³⁸

V poemě *Grażyna* (1823) opraňuje starou pověšt, prostřednictvím aluze odkazuje na muka Slovanů, kterých se na nich dopustili Křiřáci.

Ve druhém literárně tvůrčím období je Mickiewicz politicky velmi aktivní. Zároveň se otevírá evropské kultuře, hlavně tedy literatuře. V této etapě Mickiewicz sepsal *Krymské sonety* (1826) a básnickou povídku *Konrád Wallenrod* (1828). Během svého uvěznění si uvědomil mnohé:

Pod vlivem tohoto složitého a někdy až dramatického přemítání napsal Mickiewicz na zeď své cely v baziliánském klášteře: „23. listopadu 1823 zde zemřel Gustav, 23. Listopadu se zde narodil Konrád.“³⁹

Po vynesení rozsudku Mickiewicz opouští svoji domovinu, kterou už nikdy v životě nespatrił. V Rusku se učí ruský jazyk, zajímá se o ruskou literaturu, celkově nasává atmosféru země a umělecky se vyvíjí. V Rusku se těší velkému uznání. Básník Kozlov o něm příteli Mickiewiczze řekl:

*Dostali jsme ho od vás silného a vracíme ho jako orla.*⁴⁰

Nejdelší, zároveň však i pro Mickiewiczze velmi nešťastné, je třetí období, které by se dalo vymezit lety 1829 - 1855. V té době je literárně nejaktivnější. Když se dozvěděl o výbuchu listopadového povstání, propadnul hluboké depresi. Kladl si za vinu jeho neúčast v něm, kterou se rozhodl umenřit svým literárním přínosem. Cítil, že nevykonal tolik, jako ti, co pro vlast položili život. Mickiewicz se chce stát prorokem, který ukáže svému lidu správnou cestu a který jej povede v boji proti despotismu:

*Ospravedlňuje se- bolestně a výbušně – ve třetí části svých Dziadů.*⁴¹

Drama *Dziady* (1832) je považováno za vrchol polského romantismu a je aktuální dodnes. Polský národ v nich autor stylizuje do mučedníků a jejich utrpení promítá do

³⁸Straszewska, Maria: *Romantyzm*, Warszawa 1964, s. 115.

Přel. „Mickiewicz: Nenapsal bych Balady a romance nebýt Karpińskiego a Niemczewicze - se skromností a vděčností se básník poklonil své rodné tradici.“

³⁹Drozdová, Věra: *Knižnice hovorů k lidu - Adam Mickiewicz*, 1. Odbor ministerstva informací a osvěty, Praha 1949, s. 14.

⁴⁰Tamtěž.

⁴¹Tamtěž, s. 15

strádání nesvobodných slovanských národů. Dílo *Dziady* obsahuje pasáže, ve kterých Mickiewicz mísí mystiku s realistickými prvky. Bohužel čtvrtou část dramatu autor nedokončil. V těžkých dobách, například za německé okupace, dávalo drama polskému národu naději a víru v lepší budoucnost. *Dziady* přeložil do češtiny Jaroslav Vrchlický.

Postupně je Mickiewicz zcela pohlcen politickou situací v Evropě. Z hlediska politického dění na starém kontinentu je pro něj zcela klíčový demokratický boj za svobodu národů. Veškerou svoji tvorbu zasvěcuje ideji osvobození Polska. Sepisuje pokyny pro polské migranty, které uveřejňuje v politickém spise *Knihá národa polského a poutnictva* (1832).

Roku 1833 začal pracovat na eposu *Pan Tadeáš* (1834), ve kterém pracuje se vzpomínkami z dětství. V díle tematizuje šlechtický život. V publikaci Adam Mickiewicz 1855 – 1955⁴² je toto dílo přirovnáváno k románu *Babička* (1855) od Boženy Němcové. Autorce přineslo podobnou útěchu a později bylo rovněž uznáváno jako jedno z nejcennějších děl národa. Tímto národním eposem se téměř uzavírá Mickiewiczova poetická tvorba. Zajímavým faktem je, že všechna velká díla romantismu vznikla mimo území Polska.

Dnes řadíme Mickiewicze po bok světových spisovatelů a slavných pěvců Slovanstva. Duch národa v dílech mistra lyriky je více než patrný. Svoji angažovaností v boji Slovanstva za svobodu inspiroval české básníky, konkrétně Svatopluka Čecha, Otakara Březinu, Karla Havlíčka Borovského. Vliv Adama Mickiewicze je též patrný na díle *Maryla* (1885) od Aloise Jiráka.⁴³

1.4 Pozitivismus

Na období romantismu navazuje pozitivismus, který v Polsku trval od roku 1863 až do 90. let 19. století. Pojem pozitivismus byl použit poprvé roku 1824. Název pochází od Augusta Comtea, autora Kurzu pozitivní filosofie, ve kterém je pozitivismus chápán jako něco užitečného.

Pozitivismus je jako označení literární epochy výhradně polskou záležitostí, poněvadž v Evropě převládá literární směr realismus. K pozitivismu řadíme v první řadě

⁴² Adam Mickiewicz 1855-1955, Czechoslovak committee of patriots of peace, Prague 1956.

⁴³ www.osobnosti.cz [10. 2. 2019] : *Sonety Vrchlického věnované Mickiewiczovi*, Svatopluk Čech napsal verš Mickiewicz.

polské spisovatele Adama Asnyka (1838-1897), Adolfa Dygasińskiego (1839-1902), Elizu Orzeszkovou (1841-1910), Marii Konopnickou (1842-1910), Henryka Sienkiewicze (1846-1916), Bolesława Prusa (1847-1912), Wiktora Gomulického (1848-1919), Aleksandra Świątochowského (1849-1938), Juliana Ochorowicze (1850-1917), Antoniho Sygietyńskiego (1850-1923). V období pozitivismu žánrově vznikaly delší publicistické příspěvky, novely, otištěné v rozličných časopisech. Jasnou převahu nad poezií si v tomto období získala próza.

Heslem pozitivismu je práce, a to v různých podobách, kterou pozitivisté staví v hodnotovém žebříčku na nejvyšší příčky. Ochota k tvrdé práci a kladný vztah k ní jsou nezbytným atributem potřebným k dosažení úspěchu. Ukázkový živý element kultu práce je patrný v díle Elizy Orzeszkové *Nad Němzem* (1888). Důraz pozitivistů je kladen taktéž na vzdělání, dochází k otevření se polských univerzit ženám, které doposud nebyly přijímány k vysokoškolskému studiu. Impulsem k emancipaci žen je potřeba uživit rodinu. Mnoho žen přišlo o muže při povstáních a role živitele rodiny přechází na ně. Potřebují práci, kterou však kvůli nedostatečnému vzdělání nezískávají. V polské společnosti panuje snaha o asimilaci Židů, národnostní menšinu žijící na polském území již od středověku. Pozitivisté učili chovat se k Židům s respektem. Eliza Orzeszková v románu *Meir Ezofowicz* (1879) podává obraz tradičního židovského společenství v malém městě. Poukazuje na židovskou tradici, jinými slovy na dlouhodobou přítomnost Židů na polském území. Dílo obsahuje poselství, že Židé jsou součástí polské společnosti, nikoliv na jejím okraji a sblížení Poláků s židovským pokolením by mělo být jednoznačně společným záměrem.

Polský pozitivismus je zaměřen také na slavné momenty v polské historii, čímž realizuje snahu o posílení národního sebeuvědomění, viz Trilogie Henryka Sienkiewicze (1884), propagování společenských hesel a vzdělávání nejchudších vrstev občanů prostřednictvím různorodých kurzů, naučných rádiových pořadů a v neposlední řadě prostřednictvím literatury. Elementem pozitivismu je naturalismus, který ukazuje člověka v nefalšované přirozenosti a do popředí staví biologický instinkt. Do hlavních rolí obsazuje jedince z okraje společnosti, kupříkladu zloděje, vrahy, zdegenerované bytosti a tak podobně. V dílech je přítomná silná sociální determinace. Pozitivismus staví rozum před emoce, vychází z ověřitelných faktů a především se vyznačuje silným národním charakterem v literatuře. Polský národ pocítuje, a hlavně literáti v něm žijí, naději na znovuzískání vlastního státu. Motiv vlastenectví se vyskytuje například

v literárním díle *Přední stráž* (1885), prvního polského naturalistického románu, ve kterém Bolesław Prus vyzdvihuje charakter polského chłopa.⁴⁴ Ve svých literárních dílech povzbuzuje národ a podsouvá mu svoji neutuchající víru v znovuzískání nezávislosti, přičemž se tak podle něj stane postupným procesem, díky přičinění se polského národa k ekonomickému rozvoji a přispění svým významem ve sféře kulturní i edukativní.

Zpětně můžeme konstatovat fakt, že se celkově pozitivistické ideály ve společnosti příliš neujaly. Asimilace Židů dopadla fiaskem. Židé se museli potýkat nejen s nezájmem ze strany zaměstnavatelů, ale i s nepřijetím polskou společností, která byla z velké části tvořena analfabety, neboť v některých vzdělávacích institucích trval zákaz vyučování polského jazyka. Navíc v některých zábořech panovala tvrdá cenzura, která negativně ovlivňovala rozvoj polské literatury.⁴⁵ Ani otázka kulturního a edukativního rozvoje nedopadla pro polský národ podle Prusových představ.

1.4.1 Životopis Henryka Adama Aleksandra Piuse Sienkiewicze

Henryk Adam Aleksander Pius Sienkiewicz se narodil v Woli Okrzejské nedaleko Lublinu 5. 5. 1849 a prvních devět let svého života prožil na vesnici. Díky tomu mu byla blízká vesnická mentalita, což koresponduje se situováním děje prvotin do vesnického prostředí. Lidový původ je patrný například v povídce *Janko muzikant* či v drobné venkovské trilogii: „*Starý sluha*“, „*Hana*“, „*Selim Mirza*“. Sienkiewicz sám o svém dětství hovořil jako o šťastném. Jeho matka měla kladný vztah k literatuře a od útlého věku svého syna vedla k četbě. Mladý Sienkiewicz byl velmi zvědavým, jednoho dne náhodou našel truhlu se spisy z 16. století. Pečlivě skrytá díla Sienkiewicz uchvátila. Autoři spisů Klonowicz, Maciej Strykowski, Sęp Szarzyński, Jan Kochanowski, Piotr Skarga, ti všichni jej ovlivnili v tvorbě prvního dílu trilogie *Ohněm a mečem*. Sienkiewicz si záhy oblíbil také Shakespeara a v domácí knihovně hojně vyhledával i díla od Joachyma Lelewela. K vlastní tvorbě se však odhodlal až o několik let později.⁴⁶

Roku 1858 se přestěhoval do Varšavy kvůli studiu. Ve dvaceti letech úspěšně dokončil studium na gymnáziu a ihned se odebral zpátky na venkov, kde však pobyl

⁴⁴Markiewicz, Henryk: *Pozytywizm*, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2004.

⁴⁵Tamtéž.

⁴⁶Sekanina, František: *Henryk Sienkiewicz: literární studie*, vlastním nákladem, Praha 1901. s. 12-14.

pouhý rok, neboť jej do Varšavy přitahovala silná touha po historii a literatuře, proto plánoval vystudovat na Varšavské univerzitě dějiny a jazyk. Sienkiewicz byl nesmírně literárně nadaný a tak jej napadlo využít svého potenciálu k přivýdělků. Začal psát kritiku, kupříkladu Pohostinských her Rapackého hraných v divadle ve Varšavě. Jeho rozbory byly otištěny v *Przeglądu Tygodniowym* a *Tygodniku ilustrowanym*. Povzbuzen úspěchem začal Sienkiewicz vyhledávat společnost publicistů, literátů a navazoval kontakty s uměleckou smetánkou. První beletristický pokus, povídku *Na marne* (1870), učinil ve věku 24 let.

Během studií se spřátelil s o něco mladším Brunem Abakanowiczem, pozdějším věhlasným vynálezcem, který se realizoval v oblasti matematiky, fyziky, astrologie a elektrotechniky. Také Abakanowicz našel zálibu v literatuře a tíhnul rovněž k umění výtvarnému. Jeho dvě vily ve Francii byly snad každoročně navštěvované Sienkiewiczem, neboť ten v nich spatřoval ideální prostředí podněcující k práci a umožňující ničím nerušenou tvorbu. Sienkiewicz si pochvaloval zejména nerušenost návštěvami a korespondencí.⁴⁷ Pociťoval zde tu největší svobodu. U Abakanowicze pracoval na světoznámém románu *Quo Vadis* (1886) a sepsal zde román *Křižáci* (1900)⁴⁸

Roku 1876 přijal Sienkiewicz pracovní nabídku ve Spojených státech amerických. Nejprve odjíždí z Varšavy a má namířeno do Německa. Na dálku spolupracuje s polským tiskem⁴⁹, kterému zasílal cestopisné referáty. Z Německa směřuje do Francie, dále pak do Anglie, ze které pokračuje až do Spojených států amerických, konkrétně do New Yorku. Ani tam jeho cesty nekončí. Ameriku procestoval křížem krážem během dvou let, stále píšíc reportáže do polského tisku. V reportážích tematizuje život amerických tuláků, podnikatelů a tomuto stylu psaní se věnuje i po návratu do Polska. V zámoří vznikla *Komedie z pomylek* a *Črty uhlem*. Sienkiewicz si cestování zamiloval. Z Ameriky putoval přes Francii do Itálie, kde se věnoval psaní uměleckých esejí, črt a cestopisů. Napsal *Přes stepi*, *Janko muzikant*, *Pamiętnik poznańskiego nauczyciela*. Po návratu do Varšavy se znovu stává spoluredaktorem čtrnáctideníku *Niwy*. Jeho prostřednictvím uveřejňuje své beletristické počiny: *Jamiola*, *Bartek vítěz*, *Tatarská nevole*, *Za chlebem*, *Kdo je vinen*, *Latarnik* a drama *Na jednu kartu*. Po čase se

⁴⁷Srov. Sekanina, František: *Henryk Sienkiewicz: literární studie*, vlastním nákladem, Praha 1901. s. 14.

⁴⁸Křižáci nejprve vycházely epizody časopisecky, knižně vyšly až v roce 1900.

⁴⁹noviny *Gazeta Polska*

Sienkiewicz znovu vydává na cesty. Navštěvuje Turecko, Athény i Španělsko. Z té doby pochází novely *U zřídla*, *Varhaník z Ponikly*, *Bud' blahoslavena* a črty *Selanka* a *Sachem*. Roku 1884 se stal redaktorem časopisu Slovo.

Sienkiewiczova tvorba se postupem času tříbila a získávala na rozsahu. Nicméně, už jeho prvotiny byly dobře přijímány ze strany kritiků i čtenářů. Trilogie sestávající z děl: *Ohněm a mečem* (1884), *Potopa* (1886), *Pan Wołodyjowski* (1888), byla přijata dokonce s obrovským nadšením. První část trilogie se začíná roku 1895 objevovat v polských novinách. Hlavní hrdinové byli vnímáni jako idolové. Ve své studii František Sekanina hovoří dokonce o jakémsi vzoru ctnosti a ideálu, kterému se lidé chtěli přiblížit. Organizovalo se společné čtení a čtenáři se pokoušeli prostřednictvím dopisů ovlivňovat děj dalších děl.

Přesto se Sienkiewiczovi podařilo dosáhnout ještě většího úspěchu. Dokonce světového ohlasu se mu dostalo za román *Quo Vadis* (1896), který byl přeložen do více jak padesáti světových jazyků a stal se bestsellerem. Sienkiewicz se stal národní ikonou a zařadil se tak po bok mistrů velkého románu. Národ Sienkiewiczovi koupil statek Oblengorku v Kongresówce. Byli vděční a nadšeni jeho dílem.

„Když ze své pracovny pohlédneš v kteroukoli stranu,“ řekl mu při slavnostním banketu kníže biskup varšavský Ruskiewicz, „věř, že usmívá se na Tebe vděčná tvoje domovina, která na věky Tě bude počítati mezi své nejlepší syny“⁵⁰

Sienkiewicz dokázal vyložit minulost srozumitelnou formou pro širší laickou veřejnost a ta je díky tomu zpřístupněna širokým masám, zároveň však dokáže zaujmout i inteligenci. Jeho dílo hovoří ke všem společenským vrstvám a je schopné oslovit lidi všech věkových kategorií, čehož si všímá a oceňuje tehdejší kritika. Kritické si dobře uvědomují, že historie je sice všem společná, zřídka se však podaří nadchnout celý národ a probudit v něm takovou vášň a vlastenectví, jako se to podařilo Sienkiewiczovi. Za svoji tvorbu je roku 1905 náležitě oceněn Nobelovou cenou za literaturu.

Některá jeho díla se dočkala zfilmování. Trilogie *Ohněm a mečem* byla zfilmována Jerzy Hoffmanem. Polská televize odvysílala roku 1969 televizní seriál

⁵⁰ Sekanina, František: *Henryk Sienkiewicz: literární studie*, vlastním nákladem, Praha 1990, s. 8.

příhody pana Michala. Quo Vadis zrežiroval roku 1951 podle knižní předlohy Mervyn LeRoy.

Sienkiewicz umírá ve švýcarském městě Vevey 15. 11. 1916. Národ na uctění jeho památky po Sienkiewiczovi pojmenovává ulice, vystavuje pomníky, monumentální je socha romanopisce v Kielcech, zasvěcuje mu muzea, kupříkladu Muzeum Sienkiewicza w Oblęgorku, slaví výročí jeho životních dat. Rok 2016 byl v Polsku vyhlášen rokem Sienkiewicze. Připomínalo se dílo slavného spisovatele, organizovaly se besedy a přednášky o životě a díle velkého romanopisce. Sienkiewicz byl jedinečný, celý život zasvětil psaní a jeho díla, ačkoliv staré už více jak sto let, patří dodnes mezi živá díla minulosti.

2 Vymezení pojmu šlechtic, šlechta

Nahlédneme-li do českého *etymologického slovníku*, dočteme se v definici toto:

Šlechta (14. století): šlechetný, šlechetnost, šlechtic, šlechtična, šlechtický, šlechtit, šlechtitel(ka), šlechtitelský, šlechtitelství, vyšlechtit, ušlechtilý. Stč. Též ve významu (ušlechtilost, urozenost). Stejně jako p. szlachta. Přejato ze střhn. slahte, (ge)slehte (rod, původ, kmen), jež souvisí se schlagen (bít, tlouct) společným významem je vyvíjet se určitým směrem). V češtině a polštině přeneseno na rodové šlechtictví, které do té doby bylo u Slovanů neznámé.⁵¹

Nahlédneme-li do slovníku spisovné češtiny, dočteme se v definici toto:

Šlechtic: příslušník šlechty, aristokrat, zchudlý šlechtic, šlechtický původ, erb, šlechtična (y)

Šlechta: soubor privilegovaných rodin zpravidla s dědičným majetkem a titulem, aristokracie, stará, česká, rodová, šlechta nižší, šlechta zemané a rytíři.⁵²

V některých případech dochází k chybné dedukci, v jejímž rámci je šlechtic považován za synonymum ke slovu rytíř. Tato skutečnost rozhodně není zcela překvapivá, jelikož rytířská ideologie se příliš neliší od šlechtických zásad. Chrabrost, touha po hrdinských činech, militarizace společnosti, to vše tvoří vizi společnou rytířům

⁵¹ Rejzek Jiří, *Český etymologický slovník*, Leda, Praha 2015.

⁵² *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, studentské vydání.

i šlechticům. O tomto nešvaru hovoří blíže ve své monografii *Rytířstvo a rytíři ve středověku* (2008) Jean Flori:

Již samo slovo rytíř je nejasné. Od počátku nesporně charakterizovalo válečníka v sedle koně, ale rytířství neznamená jen jezdecktvo. Slova se záhy začalo používat pro označení osob z respektované společenské vrstvy, ale teprve o mnoho později se proměnilo v šlechtický titul. Rytířstvo bylo zčásti spjaté se šlechtou, avšak nelze ho s ní ztotožňovat.⁵³

K tomu stát se rytířem je zapotřebí nákladného vybavení, výstroje i volného času, neboť se věc neobejde bez tréninků. Je velice pravděpodobné, že právě tato skutečnost je hlavní příčinou splnutí pojmů šlechtic a rytíř, poněvadž výše zmíněnými atributy disponovali především zámožnější jedinci, tedy povětšinou se na rytíře pasovali právě aristokrati. Rytíř byl povoláním. Šlechtic byl dědičným titulem. Rytíř byl elitní válečník, který si osvojil schopnost bojovat v sedle koně, takřkajíc koňmo. Zbraně meč či kopí, luk i kuš byly nevhodnými bojovými nástroji, rytíři je považovali za nedůstojnou zbraň. Až do 13. století byli rytíři převážně neurozeného původu. Rytířem se mohl stát kdokoliv, nikterak nebyl kladen důraz na společenské postavení. Rytířstvo se postupně stávalo čím dál více heterogenním útvarem. Zlom nastal uvedením zákazu pasování na rytíře neurozených mužů v platnost právě ve 13. století. Byly tak položeny základy zlovyku označování pojmů šlechtic a rytíř za totožné.⁵⁴

⁵³Flori, Jean: *Rytířstvo a rytíři ve středověku*, Vyšehrad, Praha 2008, s. 9.

⁵⁴Tamtéž.

3 Sarmatismus

Termín sarmatismus začal být používán publicisty ve 2. polovině 18. století sdruženými kolem časopisu *monitor* (1765 - 1785). Sarmatismus byl záhy rozšířen v kruzích polské šlechty. S pochybnostmi o původu polské šlechty přichází až období osvícenství, kdy je tato teorie prohlášena za mýtus.⁵⁵

Tento pojem lze chápat daleko globálněji, tedy není nutné omezovat se na privilegované postavení šlechticů ve vlastním státě, ale lze jej rozvinout i v rámci sousedních národů. Sarmatismus, *terminus technicus* v oblasti polské šlechtické kultury, označuje typ kultury spojený s prostředím a tradicí šlechty, která vnímala sama sebe jako vrchol společnosti, a to nejen intelektuální. Převládala představa o nadřazenosti, až téměř pocitu vyvolenosti. Zároveň se jednalo o pokus bránit se proti evropskému absolutismu, který lze jinými slovy charakterizovat jakožto snahu o ochranu šlechtických privilegií.

Svoji teorii o nadřazenosti zakládali polští šlechtici na mýtu sarmatských předků polské šlechty. Sarmati tvořili starověký iránský kočovný kmen, existující přibližně kolem 1. stol. n. l., obývající území mezi Dolní Volhou a Donem. Údajně se pokládali za potomky biblického Jafeta, syna Noeho. Z jiného úhlu pohledu viděl sarmatismus Tadeusz Mańkowski, který ve svém díle *Życie polskie w dawnych wiekach* (1964) o genealogii sarmatismu kromě popisu jednotlivých šlechtických zvyků konstatoval, že namísto mýtu spatřuje v sarmatismu konkrétní pokus o vymezení vlastní autenticity, hledání svého já inteligencí národa. Tento názor do jisté míry sdílel i Jan Vitoň:

*Je docela dobře možné, že právě sarmatismus měl polské společnosti pomoci vyrovnat se s kulturně geografickým dilematem, a to polohou mezi západní, katolickou Evropou a východní, pravoslavnou Evropou.*⁵⁶

Mańkowski dodává, že se jedná rovněž o snahu poukázat na nezbytnost dodržování tradic a zvyků a mělo by dojít ke vzkříšení tradic, které zanikly. Polský národ se dle jeho úsudku opírá o minulost, aby v současnosti našel své místo mezi

⁵⁵Vitoň, Jan: *Hrdina a antihrdina ve státním zájmu*, Triton, Praha 2011, s. 82.

⁵⁶Tamtéž.

národy. Byla tak praktikována touha se vymezit. Šlechtic-bojovník je ideálem rytířským, avšak odlišný od západního typu rytířského vzoru, zbudovaného tradiční trubadúřskou lyrikou i křížovými výpravami.⁵⁷

Od sarmatských předků vyvozuje polská šlechta své největší ctnosti: neomezenou svobodu, hrdinství, pohostinnost, dobrodružnou povahu i nebojácnost. Typický sarmata se ztotožňoval se záměrem obrany křesťanství. Naopak důležitost nespatořoval ve vzdělání, které vnímal jako něco, co nemá zásadní vliv na kvalitu života. Daleko podstatnější úlohu hrála v životě sarmaty vizuální krása, nežli ta duševní. Rodí se polský umělecký průmysl. Vznikají pečetě, dekorativní tkaniny, koberce, porcelán, erby i jiné předměty zdobené sarmatskými motivy. Sarmatská kultura byla zbudována smíšením kultury východní, západní i polské, dobře rozpoznatelné na zbroji. Sarmatismus se dostává i do literatury.

Sarmatismus prostupoval celou polskou barokní kulturu a našel svůj odraz i v dílech, která se s ní později vyrovnávala. U nás dobře známým příkladem je Gombrowiczův román Trans Atlantik. Jeho dramaturgie ostatně v krakovském Starém divadle otevírala tematický, převážně divadelní projekt nazvaný „rewizje / Sarmatyzm...“⁵⁸

Vitoň podsouvá v této souvislosti pojem sarmatská megalomanie. Ta se vyznačuje absencí kritického pohledu vůči šlechtickému stavu jako takovému, což zabraňovalo progresu a zvýšilo se tím zakonzervování polské společnosti. Polsko silně zaostávalo za západní Evropou a izolace se mu stala doslova osudnou. Hlášení se k ideologii sarmatismu však nelze považovat pouze za negativum. Odpověď na otázku, zdali měl sarmatismus pouze negativní dopad na vývoj šlechtické společnosti není tak jednoznačná. Spíše se jedná o téma vhodné k akademické diskuzi.

Polskou společnost ovlivňoval sarmatismus po celá dlouhá staletí. S trochou nadsázky by se dalo tvrdit, že rezonuje ještě dnes, minimálně v podobě expozic polských muzeí. Výstavu věnovanou ideologii sarmatismu, jejímž cílem je definování pojmu v celé jeho šíři včetně ustanovení, co se ze sarmatismu zachovalo dodnes, dlouhodobě nabízejí například Muzeum v Glivicích, Krakově, Tarnově či v Kielcích. Vystavené předměty mohou dobře posloužit při popisu vzezření typického sarmaty. Na

⁵⁷ Krejčí, Karel: *Dějiny polské literatury*, Československý spisovatel, Praha 1953, s. 255-262.

⁵⁸ <https://vltava.rozhlas.cz/z-polska-sarmatismus-dedictvi-hrdinnych-predku-5165787>[15. 11. 2018]

rytině pocházející z roku 1601 vystavené jako exponát v Národním muzeu v Krakově je vyobrazen Sarmata ve zbroji na líci, na rubu jsou potom znázorněny jeho vnitřní pocity pomocí anatomických obrazů. V prsou se nachází vlastenectví, srdce je zasvěceno pohrdání smrtí, v dutině břišní figuruje kuchyně, alegorie na šlechtický blahobyť. Kromě podobizen představitelů z nejvýznamnějších šlechtických rodů 16. - 19. století si může návštěvník prohlédnout a rovněž vyzkoušet osobitý sarmatský oděv, který ušili studenti textilní školy v Lodži. Typický sarmata vypadal následovně:

Dlouhý svrchní kabátec - tak zvaný kontuš, podšitý kožešinou, přepásaný bohatě vyšíváním pásem, na nohách šaravary, kalhoty orientálního střihu, na hlavě kalpak s volavčími péry, po boku šavli. K tomu vyholená hlava. Sarmatské obyčeje a móda byly stvořeny pro muže, což souviselo s militární tradicí údajných asijských předků.⁵⁹

Za specifikum polského sarmatismu by se daly označit také *portréty trumienne*. Jedná se o po smrti zhotovované portréty na rakev, jež byly tradiční součástí polské barokní kultury. Pohřbům byl připisován nesmírný význam, což se odrazilo již v přípravě na tento ceremoniál. Bylo třeba, aby se na něj šlechtic začal chystat ještě před svou smrtí. Přípravy spočívaly zvláště ve zvolení vhodného oděvu. Prostřednictvím sarmatismu šlechta zdůvodňovala své specifické postavení:

Sarmatismus hlásal převahu vyvolené polské šlechty nad kupčícími měšťany a sedláky i její nadřazenost nad všemi ostatními národy, u nichž nalézal pouze záporné a směšné rysy. Polský šlechtic jako rytíř-válečník i zeman-hospodář byl vrcholným ztělesněním ideálů sarmatismu, nedbal příliš o politickou moudrost, vyšší vzdělání a kulturní rozhled, byl samozřejmě především horlivým katolíkem, opovrhoval všemi heretiky, luterány, pohanskými psy, stačila mu víra a nepotřeboval vědění.⁶⁰

Sarmatismus v té největší míře ovlivňoval polskou společnost po několik staletí. Prosáknul až do sféry kultury, výzdoby domácností, také způsobu odívání. Ovlivňoval postoj k cizincům a nekatolíkům a přispěl k polonizaci katolicismu. Sarmatismus je něčím typicky polským, nezpochybnitelně patřícím k polské tradici.

⁵⁹<https://vltava.rozhlas.cz/z-polska-sarmatismus-dedictvi-hrdinnych-predku-5165787> [15. 11. 2018]

⁶⁰ Pasek, Jan Chryzostom: *Paměti*, Odeon, Praha 1975, s. 13.

4 Jednotlivé typologie šlechtice

Na úvod této kapitoly připomeňme některá fakta úzce spjatá s tvořením typologie postavy. Nejprve definujme pojem postava:

*Postava představuje takový prvek literárního díla epického a dramatického, který prostupuje všechny jeho roviny či složky a zřetelněji než jiné jeho prvky ukazuje jejich propojenost.*⁶¹

*...Postava je tedy prvkem prostupujícím všechny složky díla jako svérázný motiv, či spíš dynamický komplex motivů...*⁶²

Z citace vyplývá, že literární postava může být chápána jakožto klíčový prvek díla, které zpravidla lze skrze postavu dobře analyzovat. Proto si přiblížme různé možnosti nabízející se při rozboru vyexcerpované postavy.

Existuje několik druhů charakteristiky literární postavy. Charakteristika vnitřní se vyznačuje popisem povahových rysů, vědomostí a znalostí literárního hrdiny. Vnější charakteristika se zaměřuje na popis celkového vzhledu, tedy tělesných proporcí, ale řadíme k ní také styl oblékání. Postavy bývají v literárních dílech charakterizovány přímo či nepřímo. Přímá charakteristika zcela jmenovitě vyzdvihuje konkrétní povahové rysy, kdežto nepřímá charakteristika zobrazuje projevy postavy v různých životních situacích, na jejichž základě můžeme vyvodit určité povahové rysy. Se všemi typy charakteristik budeme dále pracovat.

V souvislosti s charakteristikou se podstatnou jeví taktéž různorodost v zobrazení postav již samotným autorem, na což upozorňuje Daniela Hodrová:

*Některé postavy jsou zobrazeny pomocí například vypravěče a dialogů, jiné pomocí výroků postav, u dalších se využívá více způsobů.*⁶³

⁶¹ Hodrová, Daniela: *...na okraji chaosu...* Torst, Praha 2001, s. 519.

⁶² Tamtéž.

⁶³ Tamtéž, s. 520.

Kromě důležitosti charakterizování postavy nelze opomenout zdůraznit také význam titulů jednotlivých děl, kdy autorka monografie *...na okraji chaosu...* hovoří o příznačnosti spojitosti názvu díla s jeho smyslem:⁶⁴

*Tak jako na jedné straně platí, že název může být klíčem k dílu, instrukcí, jak má čtenář k dílu přistupovat, tak na druhé straně může dílo poskytovat klíč k titulu.*⁶⁵

Význačným prvkem při analýze postav šlechtice je v této diplomové práci komparatistika, díky které můžeme označit některé charakteristiky za společné, či dokonce typické a jiné za odlišné. Není však užita ve smyslu vztahu díla k jiným dílům, ale právě v již zmiňované mnohem prostší podobě, kdy se zaměřujeme na shledávání podobností a specifik v pojetí postavy šlechtice za účelem nalezení určitého, opakujícího se typu modelu.

4.1 Postava šlechtice v Pamětech Jana Chryzostoma Paska v širších souvislostech

Jan Chryzostom Pasek se ve svých *Pamětech* psaných formou pravidelných zápisků drží reálných událostí. Výjimkou jsou pouze některé pasáže s prvky fikce a právě těmito literárními konstrukty se Pasek přibližuje k beletrii. Dokumentární hodnota se však ani přes tento fakt jeho *Pamětem* upřít nedá. I z tohoto důvodu za svých studií zasvětil Sienkiewicz mnoho času studování Paskových *Pamětí*, inspiroval se jimi také Mickiewicz. Při zhodnocování významu a přínosu díla nám jako velice cenný materiál mohou posloužit Mickiewiczova slova:

*Jeho paměti se vždy hemží podrobnostmi. Vytušil, abych tak řekl, literární žánr historického románu. Francouzští váleční memoáristé se vždy pouštějí do hodnocení plánů vůdců a výsledků bitev, aniž by se zabývali detaily. Teprve u romanopisců historické školy, například u Waltera Scotta, nalzáme zajímavé podrobnosti ze života vojáků, úvahy o pohybech pluků, o šarvátkách jednotlivců. Byli popisováni převážně i prostí vojáci, ale neznám paměti, které by se v tom mohly rovnat pamětem Paskovým.*⁶⁶

⁶⁴ Hodrová, Daniela: *...na okraji chaosu...* Torst, Praha 2001, s. 240.

⁶⁵ Tamtéž, s. 249.

⁶⁶ Bartoš, Otakar: Předmluva k *Pamětem Jana Chryzostoma Paska*, in: Pasek, Jan Chryzostom: *Paměti*, Odeon, Praha 1975, s. 16.

Z hlediska žánru se řadí Paskovy Paměti mezi memoáry a autobiografie. Nutno dodat, že díky tématice a humorné rovině obsažené v tomto díle byl Jan Chryzostom Pasek uznán za předchůdce šlechtické gavendy:

*Gavenda je druh volného anekdotického vyprávění, které si zachovává bezprostřední rysy ústní tradice. Volí si nejčastěji napínavou tematiku válečnou.*⁶⁷

Jedná se o druh literárního žánru specifického pro Polsko, který se dočkal řady pozdějších aktualizací.

Kdybychom měli toto dílo tematicky vymezit, nabízí se nám zcela nekomplikovaný rámec: chudý mazovský šlechtic zobrazuje svůj život mezi lety 1656-1688. Dochovaný text lze podělit na dvě části. První segment tvoří vzpomínky na léta 1656-1666. Autor v nich tematizuje šlechtice-bojovníka. Popisuje, jak vypadá, jaké má hodnoty, jak přistupuje k určitým životním výzvám i k běžným každodenním situacím. V podstatě definuje šlechtice včetně jeho sarmatských kořenů. V první části je rovněž zdokumentována autorova hojná účast na sněmících, či jiné způsoby trávení volného času, včetně Paskových soukromých úvah o životě a smrti, čímž dílo obohacuje o filosofickou rovinu.

Druhý segment vymezujeme lety 1667-1688. Také zde je hlavní hrdina šlechtic-zeman politicky aktivní a zajímá se o vnitřní politiku Polska. Popisuje zvolení Michala Korybuta Wiśniowieckého, podává vysvětlení pro abdikaci krále Jana Kazimíra. Dělí se o své názory o politické reprezentaci polského státu a zejména o zkušenosti šlechtic-zemana. Sám sebe totiž představuje, i přes některé nezdary, jako dobrého a úspěšného hospodáře. Též líčí, co předcházelo sňatku s bohatou vdovou a jak je realizováno jejich společné soužití. Pasek neměl literární vzdělání, ale měl určitý talent zaujmout čtenáře a vystihnout mnohé skutečnosti. Navíc disponoval bujnou fantazií. Proto je toto dobové svědectví „živé“ dodnes.

Pro úplnost je nutné dodat, že Paskovy Paměti nejsou čtenáři dostupné ve své celistvosti, zachovaly se totiž pouze jako fragment z opisu z 18. století, konkrétně listy 51-188. Ukázky z nich byly otištěny časopisecky roku 1821, a ke knižnímu vydání došlo teprve v roce 1836, tedy 135 let po Paskově smrti, kdy je na vlastní náklady vydal

⁶⁷ Bartoš, Otakar: Předmluva k Pamětem Jana Chryzostoma Paska, in: Pasek, Jan Chryzostom: *Paměti*, Odeon, Praha 1975, s. 14.

hrabě Edward Raczyński (1786-1845). V textu jsou absentující segmenty graficky⁶⁸ vyznačeny a šetrně doplněny o odhad, jakým přibližným směrem se děj dále mohl ubírat. Autorem překladu do češtiny z roku 1975 je Jan Simonides, který knihu obohatil ještě svými poznámkami. Publikace navíc obsahuje soubor dobových fotografií.

4.1.1 Vnitřní a vnější charakteristika postavy šlechtice Paska

Je zcela patrné, že vypravěčem díla je šlechtic bojovník, bojující proti Turkům, Švédům, Tatarům a dalším nepřátelům polské země. Pasek se účastnil mnoha bitev, ze kterých podává podrobný report. Ve vybrané pasáži poukazuje na potenciál polského národa, což bychom mohli taktéž vnímat jako určitý projev mesianismu, totiž, že polský národ disponuje mimořádnými schopnostmi, které když se naučí správně využívat, může ovládnout celý svět.

Do jejich srdcí se zase vrátila zmužilost, která je již byla opustila. Volní s dobrovolníky tak odvázně napadají šiky, sotva Tatar tak zaútočí- všichni do jednoho se bili s tak náramnou chutí, a jak jinak, tváří v tvář takové přesile! I naše vojsko bojovalo tak, že za celou dobu své služby, před tou bitvou ani po ní, nikdy jsem neviděl Poláky tak bojovat. A říkalo se: „Kdyby se pokaždé chtěli bít tak horlivě, zmocnili by se celého světa.“⁶⁹

Pasek vyzdvihuje nebojácnost, s jakou se Poláci vrhají proti přesile a poukazuje i na horlivost, které jsou schopni. Jedná se tedy o velmi pozitivní vlastnosti připisované polským vojákům, které v tomto textu mají zevšeobecňující charakter a dají se vztáhnout na celý polský národ. V kontextu této situace připomeňme polský územní rozsah „od moře k moři“, kdy Polsko v minulosti opravdu obývalo neskutečně rozsáhlé území. Od mesianismu zbývá k sarmatismu pouze krůček. Obě teorie pracují s určitou nadřazeností a vyvolením. Sám Pasek v celých pamětech sice jednoznačně šlechtický stav nad ostatní nevyzdvihuje, jsou však patrné prvky chování zcela jasně korespondující s myšlenkou sarmatismu, kdy Pasek sám sebe vnímá jako někoho „nad ostatními“, konkrétně třeba v následujícím úryvku:

⁶⁸ Pasek, Jan Chryzostom: *Paměti*, Odeon, Praha 1975, s. 175.

⁶⁹ Tamtéž, s. 102.

Často jsme popíjeli s dvořany, ve Varšavě není nouze o společnost ani o známosti. Mazepa už krále odprosil za tu modenskou šalbu a znovu se vrátil ke dvoru. Chodili jsme vedle sebe, druh vedle druhu, mě to obvinění nijak nepoškodilo, naopak, vyneslo mi odměnu a dobrou reputaci, což mi sice konfederaci záviděli, ale ostatní mi to přáli. Nicméně jsem měl na něho svrchu, a zvláště když jsem si přihnul, tehdy všechna příkoří nejspíše lezou na oči. Jednoho dne jsem přišel před komnatu, před tu poslední, kde je král. Zastal jsem ho tam. Bylo tam jen pár dvořanů. Nahlédl jsem už hluboko do korbele, a tak řeknu tomu Mazepovi: „Bud’te zdrav, pane asavulo!“ A on, nadutec, taky hned odpoví: „Bud’te zdrav, pane kaprále!“ To proto, že v Grodně mě střežili Němci. Bez dlouhého mudrování praštím ho pěstí po hubě a hned uskočím. On sáhne po jílci, já jakbysmet. Vrhli se ke mně: „Zadrž, zadrž! Za dveřmi je král!“ Žádný dvořan se za něho nepostavil, neměli ho tam nikterak v lásce, byl to trochu šejdr a navíc kozák, přednedávnem nobilitovaný. Znali také moji oprávněnou nechuť k němu a vážili si mne, poněvadž už jsem se s nimi skamarádil a při žádném posezení nehleděl na groš. Nastal rozruch. Jeden z nich vstoupil do komnaty a říká: „Královská Milosti, pan Pasek udeřil Mazepu po hubě.“ A na to král lískne jeho po hubě: „Neříkej, nač se tě neptají.“ Biskup strnul, vida, že jde o hrdelní záležitost, očekával, že mne budou stíhat. Přistoupil ke mně a povídá: „Neznám vás, ale proboha utečte, je to těžký zločin zpolíčkovat v králově předpokoji královského dvořana.“ Odpovím: „Vaše Milost neví, jaký má ten lotr u mne vroubek.“ Biskup pokračuje: „Ať je tomu jakkoliv, na tomto místě je zakázáno napadnout druhého. Utečte, dokud je čas, dokud se to král nedozví.“ Já říkám: „Nepůjdu!“ Mazepa odešel z pokoje div ne s pláčem. Ani ho ta rána tak nebolela, jako to, že se ho jakožto svého druhu žádný dvořan nezastal. Vyprávěl jsem biskupovi, čím mi ublížil, pak vyšel korunní podkomoří a dal biskupovi znamení, že může předstoupit před krále, a odcházejí. Pohrozil mi prstem a já usoudil, že tam už o tom vědí. Oni vstoupili ke králi a já jsem šel domů.⁷⁰

Na rozsáhlejším úryvku se ještě podělíme o několik dalších postřehů spjatých s vnitřní charakteristikou postavy hlavního hrdiny šlechtice. Z vybraného textu si hned v úvodu komentáře vypůjčíme větu: „*Měl jsem na něho svrchu.*“ Z počátku se může jevit z hlediska významového pouze jako vyjádření převahy nad Mazepou v daném konfliktu, pakliže však přečteme „celé“ paměti, dozajista nám neujde, že lze domýšlet výrok šlechtice daleko globálněji. Šlechtic by sice měl být šlechtný, což spočívá

⁷⁰ Pasek, Jan Chryzostom: *Paměti*, Odeon, Praha 1975, s. 176-177.

i v umění odpouštět, nikoliv v cynismu, tvrdohlavosti, krutosti a vypočítavosti, kterou se sice Pasek snaží zakrýt, poněvadž v textu zobrazuje především své ctnosti, hrdinné skutky, příklady pomoci bližním a dbá na svoji stavovskou čest, nicméně skrze historiky ze života všímavému čtenáři neunikne, že k dokonalosti, tedy k ideálu sarmaty, mu ještě dosti schází. Na vybrané pasáži si rovněž můžeme povšimnout výrazné paralely šlechtice Paska se Sienkiewiczovým panem Zagłobou. V první řadě mají společnou zpupnost a nadutost, umocněnou vysokým sebevědomím, plně korespondující s ideou sarmatismu. Za druhé sdílejí smysl pro komičnost. Oba do svých projevů vkládají humorné prvky:

Zloději Uhřinovi, bláznů Rákóczymu, co ho svrběla kůže, co měl v míru dlouhou chvíli, zachtělo se polského česneku, který mu kdosi žertem vychválil, že prý má lepší chuť nežli uherský. Jako Xerxes začal válku s Řeckem pro atické flky, tak se i pan Rákoczy s podobným štěstím vypravil pro česnek do Polska se čtyřiceti tisíci Uhry, Multány a s dvojnásobným počtem naverbovaných kozáků; dostal nejenom česnek, ale ještě mu i řádně nasolili.⁷¹

Již z pejorativního oslovení tušíme posměšný tón výpovědi. Za druhé si můžeme povšimnout Paskovy hry s jazykem, namísto toho, že se Rákoczy chtěl zmocnit Polska, uvádí, že se mu zachtělo polského česneku a přidává zdůvodnění, kterým jasně poukazuje na Rákoczyho nechápavost i na nesmyslnost jeho počínání. Akt zesměšnění dokonale završuje prostřednictvím přirovnání Rákoczyho ke Xerxesovi. Neopomene vyzdvihnout ani neschopnost Uhrů, kdy i přes početnou armádu odchází z Polska s nepořízenou, což by se dalo znovu chápat jako určitý projev nadřazenosti. Ten, kdo se postaví Polákům, nemůže uspět.

Za třetí promlouvají podobným jazykem. Hojně užívají frazeologizmy či metafory a s oblibou do svých výpovědí vkládají dvojsmysly. Jejich rétorika bývá často útočná s cílem zesměšnit protivníka. V otázce schopnosti argumentovat zastiňují ostatní literární postavy.

Šlechtici obecně vnímají sami sebe za prototyp vzorného křesťana, a to i přes to, že mnoho jejich skutků se neslučuje s křesťanskými zásadami. Společný jim je, kromě pokročilého věku a lásky k vlasti, rovněž vřelý vztah k alkoholu a především touha po uznání okolím.

⁷¹Pasek, Jan Chryzostom: *Paměti*, Odeon, Praha 1975, s. 176-177.

Při detailnějším rozboru šlechtice Paska si lze povšimnout, že nepřikládá přílišný význam vzdělání. Sám nedokončil svá studia a raději odešel k vojsku. Ovládá sice základy latiny a slovem se dokáže vylhat z leckteré situace, nicméně paměti nejsou psány nikterak složitým, propracovaným jazykem a rovněž výběr slov není nijak zvlášť pečlivý. V Pamětech jsou hojně využívány makaronizmy, běžné v jazykovém úzu doby, ve které došlo k sepsání díla. Vyprávění autora je doplňováno jednoduchými dialogy, podporujícími epičnost díla. Popisy krajiny a okolí jsou zastoupeny v poměrně velkém množství, tyto pasáže pak budí dojem cestopisů. Své vzpomínky autor zpestřil popěvkami, modlitbami⁷² a říkankami.⁷³ Leitmotivem pamětí, objevujícím se i v trilogii Sienkiewicze je píseň *Te Deum laudamus*, ze které Pasek cituje. Šlechtic Pasek je pověřivý, věří v proroctví i na dobrou kupřříkladu ržání koňů před bitvou, a špatná znamení, nic jej však neodradí od účasti v bitvě.

Usiluje o podání uceleného obrazu svého života s vyzdvihnutím stěžejních okamžiků. Za klad považujeme, že neopomíjí ani ty běžné. Informuje, jaké byly tresty za výtržnosti, a projevuje soucit s odsouzenými, popisuje vybavení válečníků i jejich motivaci k boji za vlast. Přiznává intriky ve vnitřní politice Polska, stejně jako manipulaci v rámci křesťanské víry.⁷⁴ Ve své realizaci je svědomitý, hned několikrát odkazuje na staré letopisy, slovo po slovu zaznamenává cizí proslovy, kupříkladu promluvu patera Piekarského. Často srovnává důvěrně známé s cizím, jemu novým. Polskou faunu a flóru, polské ženy a dánské ženy a tak dále.

Nástroji zobrazení času jsou konkrétní letopočty, kterými Pasek systematicky začíná každou další kapitolu. Kromě let uvádí i měsíce, například: „ke konci srpna“⁷⁵. K nalezení jsou i případy odkazování se na přírodní jevy či konkrétní svátky: o svítání v den narození páně, v pondělí po Velikonocích, na oktáv Božího těla a tak podobně, jasně signalizující určitou fázi roku.

Na základě Paskových zápisků můžeme konstatovat, že byl velice všímavým šlechticem, zcela otevřeným světu. Zajímal se o cizí kraje, zvyklosti jiných národů, poukázal na veškeré odlišnosti s polskou tradicí, k nimž přiložil vlastní komentář. K jiným návykům byl tolerantní a nijak je nedegradoval, i když se mu jevily

⁷² Pasek, Jan Chryzostom: *Paměti*, Odeon, Praha 1975, s. 30.

⁷³ Tamtéž, s. 212.

⁷⁴ Tamtéž, s. 29.

⁷⁵ Tamtéž, s. 22.

přínejmenším jako zvláštní. Jan Chryzostom Pasek se ukázal být dobrým pozorovatelem. V Pamětech navíc uvádí velice konkrétní údaje, například výši žoldu, díky čemuž nabývá dílo na své historické hodnotě, neboť díky těmto dobovým reáliím nejlépe přibližuje atmosféru doby. Svoji průměrností a díky své přirozenosti ve skutečnosti podává svědectví o typickém představiteli polského šlechtice.

Pasek je zcela upřímný, nikterak neskrývá dychtivost po válečné kořisti jako hlavní motivaci k účasti ve válečných taženích, přiznává intriky ve vnitřní politice Polska a netají ani manipulaci církve ukrývající se za křesťanskou víru. S falešnou skromností hovoří o svých hrdinských skutcích a neopomíná ani jiné své zásluhy. Kupříkladu odmítnutí dědictví po své manželce. Šlechtic Pasek je zároveň velice temperamentní, ambiciózní, ve válečných řežích bojoval bez slitování. Stejně jako jiní šlechtici sdílí přesvědčení, že ruce od krve nepřátel jinověrců nejsou hříchem, naopak že je to přičteno k dobru před Božím soudem, což poukazuje na Paskovu křesťanskou víru a hlubokou oddanost k Bohu. Jeho horkokrevnost je nejvíce patrná na konfliktech se sousedy. Pasek byl po jednom z takových rozporů odsouzen do vyhnanství, rozsudku se však nepodrobil. Konflikty měl i v rámci své korouhve:

Domnívám se, že mohu směle žádat zasloužený žold a že směle mohu sáhnout i po té skývě zimního chleba, protože k němu nezasedám, až když ho vytahují z pece, ale už tehdy, kdy jsem si na něj vydělával ostrým železem. O chleba tedy prosit nebudu, protože jsem si na něj krvavě vydělal a mám na něj nárok společně s ostatními.⁷⁶

Na základě krátké ukázky můžeme konstatovat, že ve šlechtici Paskovi panuje hluboké přesvědčení pro vlastní pravdu a neváhá před ostatními svoje stanovisko obhájit pádnými argumenty. Ve věci sporu se šlechtic Pasek nezalekne vystoupit proti většině. Ačkoliv správně předvídá komplikace spjaté s jeho odlišným stanoviskem, neodradí jej to od prezentování a pokusu obhájení svého názoru. Právě onu zapálenost, odhodlanost a víru ve vlastní pravdu nacházíme rovněž i u šlechtice Tadeáše a Kmicice, považujeme tedy tyto atributy za charakteristický rys literárních postav šlechtice ve vybraných dílech polské literatury.

Jako šlechtic hospodář Pasek dobře pečuje o svůj majetek a příčinlivě se věnuje zemědělství. Zásadně se mění jeho životní styl. Omezuje angažování se v různorodých politických záležitostech, ve kterých byl do té doby značně činorodý.

⁷⁶ Pasek, Jan Chryzostom: *Paměti*, Odeon, Praha 1975, s. 121.

Dříve dokonce apeloval na mládež k aktivní účasti na sněmících, a nabádal ji k zájmu o vnitřní politiku Polska. V této souvislosti cituje maršálka chválícího vrozený šlechtický zájem. Zamyslíme-li se důkladněji nad maršálovým výrokem, lze z něj vyvodit, že šlechtic přichází na svět s konkrétními vlastnostmi, které jsou připisované šlechticům jakožto typické. Logicky vzato tedy dokazuje existenci tehdejšího stereotypního vnímání šlechtice. Šlechticem se člověk již rodí, titul je dědičný, během života se nelze stát šlechticem, pouze ve výjimečných případech.

Namísto válčení jsou v jeho středu zájmu prognóza počasí a specifika spjatá s jednotlivými ročními obdobími, kvůli nejdůležitějšímu faktoru ovlivňujícímu kvalitu života, a to velikosti úrody. Pro šlechtice- zemana je prioritou materiální zabezpečení jeho rodiny, de facto zajištění blahobytu pro všechny její členy. Toho docílí bohatou úrodou. V rámci zápisků hospodářského charakteru je obsažena hodnotící složka, ve které bilancuje nad svými počiny. Pokouší se vytvářet ponaučení pro následující generace, a poskytuje rady nejen ohledně zemědělského odvětví, ale i v rámci mezilidských vztahů. Konkrétně analyzuje instituci manželství, poněkud upozaděn je jeho vztah k vyženěným dcerám.

*Šalebnost a smilstvo není pro rekreaci,
však ty víš, Mazepo, že se nevyplácí.
Kdo se šlechticem stal, nemá krásť a lháti,
hanba mu, když zjevně kradenou věc vrátí!
Nobilitoval tě náš král v dobré víře
a Falbowski navrch pasoval na rytíře.
Urozená paní, doznala tvá kůže,
Jaký je to plesír mít moudrého muže...⁷⁷*

Posměšný popěvek vysmívající se Mazepovi je dalším dokladem, že se Pasek snažil oživit text poezií zároveň plnicí roli humornou. Nese však v sobě taktéž důležité poselství: „*Kdo se šlechticem stal, nemá krásť a lháti!*“ Vymezuje totiž šlechtice jako takového tím, co správný šlechtic nedělá. Takových odkazů najdeme v textu mnoho. To vše dokresluje obraz doby a přispívá ke komplexnější charakteristice postavy šlechtice. Vliv stávající politické situace, a naděje vkládané do Napoleona se projevují i v jazyku. Především prostřednictvím lexika francouzského původu.

⁷⁷Pasek, Jan Chryzostom: *Paměti*, Odeon, Praha 1975, s. 179.

Dovednosti a schopnosti de facto neodpovídají realitě. Zveličování je však silně patrné, proto není v díle překážkou, ba naopak je jedním z nejdůležitějších povahových rysů připisovaným šlechticům. Pasek není glorifikován, nijak nevyniká nad ostatní, a tak může být považován za reprezentanta tehdejšího většinového smýšlení. Není tedy s podivem, že posloužil jako vzor při pozdější aktualizaci šlechtického fenoménu v Polsku.

V rámci Paměti autor neuvádí svoji motivaci k sepsání, nicméně existuje domněnka, že hlavním impulsem byla touha cosi po sobě zanechat, poněvadž je známo, že Jan Chryzostom Pasek napsal toto dílo na sklonku života, kdy ke svojí nevoli neměl žádného potomka. Citace z monografie Daniely Hodrové poukazuje rovněž na pocit uspokojení ze psaní a přichází s myšlenkou psaní jako terapie, tuto motivaci u Paska také nelze vyloučit, viz:

Specifickou funkci má dílo pro svého tvůrce, který v procesu tvorby zažívá nejrůznější stavy, mimo jiné to, co posléze zažívá i čtenář a co Roland Barthes nazývá „rozkoš z textu“/Barthes 1973/. Kromě funkce poznávací a sebepoznávací a „zbytňující (autor se v procesu psaní díla dotýká ve vzácných okamžicích bytí a intenzivněji je), může být důležitou funkcí i funkce terapeutická- autor se „léčí“ svým výtvořem jako pacient kresbou mandaly, vyjadřující stav jeho duše.⁷⁸

Je tedy možné, že si psaním pouze krátil volné chvíle a ani nepomyslel na fakt, že by Paměti mohly být jednoho dne odkryty a vydány.

4.2 Postava šlechtice v Panu Tadeáši Adama Mickiewicze v širších souvislostech

Jedná se o polský epos tvořený dvanácti zpěvy. Práce na jednom z pilířů kánonu polské literatury romantismu trvala více než patnáct měsíců, konkrétně dílo vznikalo v letech 1832-1834. Někdy bývá Pan Tadeáš označován dokonce jako poslední národní epos evropské literatury. Mickiewicz tematizuje situaci v Polsku v letech 1811-1812. Krátce připomeňme, že se v té době Polsko nachází v nezáviděníhodné situaci, kdy je rozděleno mezi tři evropské mocnosti, a veškeré své naděje upírá k Napoleonovu tažení na Rusko. Děj eposu se odehrává na litevském venkově a středem pozornosti je šlechta

⁷⁸Hodrová, Daniela: ...na okraji chaosu..., Torst, Praha 2001.

ctící tradiční šlechtický způsob života. Do děje se promítá Mickiewiczova touha po nezávislosti a nese i jiné autobiografické prvky, například je poznamenáno autorovou platonickou láskou k Maryle Wereszczakové. Autorkou překladu z roku 1955 je Eliška Krásnohorská.⁷⁹ V českém prostředí dílo sklidilo obrovský úspěch a čtyřverší z něj dokonce použil Karel Hynek Mácha jako motto ve svých Cikánech.

„Panem Tadeášem“ vrcholí nejen tvorba Adama Mickiewicze, ale celá polská poezie minulého století. Je možno dokonce bez nadsázky říci, že dodnes polská literatura nemá díla, které by svou aktuální působivostí předstihlo tento svěží obraz národního života, v podtitulu skromně nazvaný „šlechtickou historkou z roku 1811-1812.“⁸⁰

4.2.1 Vnitřní a vnější charakteristika šlechtice Tadeáše

I přes to, že název díla jasně odkazuje k mladému šlechtici, navracejícímu se ze studií zpátky na šlechtický dvůr, kde strávil své dětství, postava šlechtice Tadeáše není hlavní rolí příběhu. Klíčovou roli v eposu sehraává kněz Robák, který je živoucím důkazem přeměny smýšlení polské společnosti a v díle prochází důležitým procesem metamorfózy, kdy se ze šlechtice-bojovníka stává šlechticem-zemanem, načež tímto stylem života pohrdne. Následně prožívá askezi v roli žebráka a nakonec se stává mnichem, nesoucím poselství celého díla. Určitou proměnou prochází i mladý pan Tadeáš. Charakteristika postavy šlechtice již není tak jednoznačná. Ačkoliv si Tadeášův otec přeje mít ze syna vojáka, osud Tadeáše není tak evidentní, a to zejména díky vzdělání otvírajícímu i jiné možnosti. V eposu nevystupuje jako šlechtic-bojovník ve svém klasickém pojetí, nýbrž v jakési obměněné podobě. Změnil se právě kvůli krizi šlechtictví a šlechtických hodnot jako takových, ke které zjevně dochází. Z toho důvodu lze jen těžko přesně vymezit postavu šlechtice Pana Tadeáše. Není totiž čistou formou šlechtice-bojovníka a ani šlechtice-zemana, spíše stojí před zásadní volbou a záleží jen na Tadeáši, jakým směrem se bude jeho život dále ubírat. Nejen tento mladý člověk, ale celý šlechtický stav se nachází před klíčovým okamžikem výrazně ovlivňujícím jeho budoucí bytí. Je zcela evidentní, že dojde k zásadní změně. Šlechta přijde o svá privilegia a bude zrovnoprávněna s rolníky. Šlechta pochopitelně nepřijímá tuto hrozbu,

⁷⁹<https://www.databazeknih.cz/knihy/pan-tadeas-cili-posledni-najezd-na-litve-22847>[10. 1. 2018]

⁸⁰Krejčí, Karel: Předmluva k eposu Pan Tadeáš Adama Mickiewicze, in: Mickiewicz, Adam: *Pan Tadeáš*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955.

je sice nejistá, ale snaží se křečovitě držet minulého, důvěrně známého. Stále drží starobylé zvyky i naději na obnovení starých pořádků. Změna je však již v procesu, budoucnost je nejistá, že však bude pro šlechtice nepříznivá je nezpochybnitelné. V tomto mezidobí se formuje nový řád. Nejen tato pasáž, ale celý národní epos je prodchnutý narážkami na ztrátu šlechtických privilegií zapříčiněnou i rezignací na šlechtické způsoby. Uvedme alespoň jeden doklad za všechny:

*Much na Litvě jest hojně. Jestli mezi nimi
druh jeden zcela zvláštní, zvou se šlechtickými;
jsou podobou i barvou jako jiné zcela,
jen statnějšího bříska, tučnějšího těla
než hejno prostých; přitom bzučí k ohlušení,
jsou silný, pavučina pro ně vazbou není,
a uvázne-li která, tři dni ještě bzučí,
neb s pavoukem, kdo s koho, válčí, až se zmučí.⁸¹*

Šlechtic- jako moucha. Moucha má v jazyce spíše negativní konotace. Je zobrazována jako obtížný hmyz, jako něco nechutného, nečistého a odpudivého, vzhledem k jejím zvyklostem. Nyní je k ní šlechtic přirovnáván. Statnější bříska je metaforou k šlechtickému blahobytu. Autor zde poukazuje na zkaženost a hrabivost, která nezná mezí, vlastní šlechtě, která se od jiných stavů liší již pouze svojí otylostí, nikoliv vyšší kulturou a etikou, tedy šlechtností, jak by tomu mělo být. Je tedy znovu akcentována krize šlechtictví. Zánik šlechtických privilegií je nevyhnutelný i kvůli rezignaci šlechty na hodnoty. To, co z nich přežilo nelze považovat za šlechtictví, pouze za to, co z něj zbylo. Pavučinu lze interpretovat jako pravidla a normy, které šlechta odmítá respektovat. Kdo je však oním pavoukem, král? To ponecháváme na osobním úsudku. Znovu se tedy setkáváme s obrazem šlechtice, který se z ideálního sarmaty přeměnil na zcela obyčejného člověka, jednoho z mnoha.

Minulost je tedy nenávratně pryč, vyvstává otázka, co přinese budoucnost. Nastává doba tvoření nových hodnot. Nositelem nových myšlenek a hodnot v díle není mladý šlechtic Tadeáš, jak bychom možná prvotně očekávali, již kvůli názvu díla, ale o mnoho zkušenější kněz Robák, někdejší Jacek Soplica, jak bylo avizováno:

⁸¹Mickiewicz, Adam: *Pan Tadeáš*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955, s. 75.

*Soplica se zbavil představ a předsudků ohraničeného šlechtického kastovníctví a regionálního nebo rodového patriotismu, v jehož zajetí je stále ještě většina ostatních jednajících osob, a dal se do služeb celonárodního boje osvobozenického.*⁸²

Zobrazování času vypadá v Mickiewiczově eposu následovně: „Již přiletěli čápi, korouhve jara.“ Jasný časový rámeček je podán hned v podtitulu. Poté je plynutí času poněkud upozaděno. Velice častým jevem je také vzpomínání na staré časy: „Tak bylo v starých časech.“⁸³ Připomínání starých obyčejů a způsoby trávení volného času tvoří významnou část děje. Šlechtici se věnovali houbaření, pořádali hony, hodovali u bohatě prostřené tabule za doprovodu hudby. Na pozadí těchto společenských událostí se čtenář dozvídá o tom, co všechno obnáší šlechtická etiketa, v jejímž rámci má i přípitek svá pravidla. Mickiewicz si velice zajímavě pohrává s kontrastem šlechtické minulosti s budoucností tohoto stavu.

*Je starodávný zvyk, že nová statku paní,
Svým lidem slouží při prvním hodování.
Dobřínské obce slávu po vši Litvě hlásá
šlechticů jejich mužnost, žen i panen krása.
Kdys bohata i lidna; neb když král Jan Třetí
dal po vši zemi branné houfce odváděti,
tož získal korouhevník vojevodstva k boji
v Dobříně šest set mužů šlechty v plné zbroji.
Ted' obec klesla, zchudla. Dřív na panských dvorech
neb ve vojsku, i v bitkách, na sněmových sborech
Dobřínští bezstarostně zvykli závoditi;
ted' mozolit se musí o to živobyti
jak robotníci! Jenomže ne v selském kroji,
neb k dílu v běločerné haleny se strojí
a na neděli v kontuš. Nejchudší pak ženy
jsou od kanduší selských krojem rozlišeny:
neb sukně z drylichu a perkálové nosí,*

⁸²Krejčí, Karel: Předmluva k eposu Pan Tadeáš Adama Mickiewicze, in: Mickiewicz, Adam: *Pan Tadeáš*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955.

⁸³Mickiewicz, Adam: *Pan Tadeáš*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955, s. 155.

*v střevíčkách pasou, nikdy v dřevěnkách či bosy,
a v rukavičkách předou, ba i žnou a kosí.⁸⁴*

Na vybrané komické ukázce se dá dobře doložit konec idylického šlechtického života v Dobřýňské osadě. Je tu zmíněna minulost, zašlá sláva, na kterou se sarmati s oblibou odkazují, v protikladu se současným stavem, pro šlechtice nikterak uspokojivým. Již zmizela ona bezstarostnost a šlechtic musí začít pracovat, aby se uživil. Došlo ke změně poměrů nejen ve státě, ale souvisely s tím i změny sociální, které se dotkly veškerého polského obyvatelstva, nevyhnuly se tedy ani šlechticům, kteří se s nimi vyrovnávají se značnými obtížemi. Vždyť sice již *žnou i kosí*, ale *ne bosí* nebo v *dřevěnkách*, obuty mají stále ještě střevíce a na rukách rukavice, metaforicky vybavení symboly jejich dřívějšího životního stylu.⁸⁵ Ústředním okamžikem epizody, dá-li se tak tato pasáž nazvat, je potom přirovnání: „Jak robotníci“, kterému lze rozumět i jako odkazu zrovnoprávnění šlechty s ostatním obyvatelstvem, jinými slovy se jedná o předznamenání blížící se ztráty šlechtických privilegií.

*Pan Tadeáš, ač byl již ve dvacátém létě
a ve Vilně žil dávno, ve velkém to světě,
byl v péči kněze, jenž ho střehl neúnavně
a vychovával přísně, po starém a mravně.
Pan Tadeáš se vrátil domů s myslí zdravou
a s nevinným srdcem, s čilou, lehkou hlavou,
leč také s netajenou chutí k svévolnosti.
Již napřed umínil si užívati dosti
zde svobody, již dlouho v městě strádat musil.
Že mlád a svěží, cítil, že se líbí, zkusil,
a zdraví bujaré mu dali rodičové;
byl Soplica dle rodu; všichni Soplicové
však jsou, jak známo, křepcí, otylí a silní,
ve vojančině přední, v knihách méně pilní...⁸⁶*

⁸⁴Mickiewicz, Adam: *Pan Tadeáš*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955, s. 182.

⁸⁵Tamtéž.

⁸⁶Tamtéž, s. 40-41.

Pro Sarmaty byl obzvlášť důležitý původ. Odkaz ke genealogii rodu, ze kterého pochází mladý polský šlechtic, pan Tadeáš, nacházíme nejen v tomto úryvku. Ve vybrané pasáži autor čtenáře seznamuje s prastarým rodem, který má svoji tradici dlouhou natolik, že se za ta léta stihl vytvořit určitý prototyp Soplicy, kterému se však Tadeáš z části vymyká, jak vyplývá z následujícího pokračování textu. Stereotypního vnímání se netýká pouze stavba těla a typické znaky poukazující na šlechtický rod, ale rovněž existuje i určitá charakterová podobizna, která je v textu dále rozvíjena. Opakovaně se nám navíc vyjevuje motiv válčení, v textu prostřednictvím dnes již zastaralého slova „vojančina“.

Jméno mladého šlechtice bylo vybráno záměrně. Pro Poláky se jedná o důležitý symbol. Má totiž odkazovat k trojímu dělení Polska, neboť připomíná Tadeusze Kościuszka, vůdce povstání, které propuklo roku 1794. I tento jeho nositel je člověk velice horkokrevný a pln odhodlání, ale nachází se teprve na začátku své životní cesty, kdy se rozhoduje o jeho budoucnosti. Šlechtic Tadeáš vnímá přeměnu osobnosti, provázenou silnými emočními prožitky, ke které u něj dochází, nicméně pořád ještě cítí určitou nejistotu ve vnímání sebe samého a jeho vystupování ještě není pevné. Zpočátku se nechá ovlivňovat jinými lidmi, postupem času se z něj stává dospělý mladý muž, který si je plně vědom veškerých svých možností. V díle symbolizuje naději na lepší budoucnost polského národa. Bezespору je definován jako zcela pozitivní postava. Šlechtic věrný vlasti a věrnost projevuje i v lásce ke své vyvolené. V závěru eposu pojme za ženu dívku ze znepráteleného rodu Hořešků, čímž zpečetí příměří mezi dlouhodobě znesvářenými šlechtici. Jeho budoucí žena je v den sňatku oděna do národního kroje. Jedná se o jeden z mnoha silně vlasteneckých motivů obsažených v díle, proto epos bývá právem označován přívlastkem národní. Oproti Paskovi a Sienkiewiczovi jsou zde odkazy k dětství a výchově mladého šlechtice⁸⁷, kdy je čtenář upozorněn na Tadeášovu výjimečnost projevující se již od útlého věku. Naopak společným prvkem je u výše jmenovaných spisovatelů tematicko-motivické pojetí děje. I v tomto eposu jsou pilíři historická, vlastenecká, náboženská a milostná rovina. V eposu je šlechtictví prizmatem starší generace rozuměno jako nejvyšší sarmatská hodnota, odkazující na kult starobylosti, mladší generace pak vnáší symbol nové éry.

⁸⁷Mickiewicz, Adam: *Pan Tadeáš*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955, s. 304.

4.3 Postava šlechtice Kmicice v trilogii Henryka Sienkiewicze v širších souvislostech

Název trilogie velmi vhodně odráží atmosféru doby. Ohněm a mečem byly řešeny a potlačovány různé vpády. Oheň lze navíc interpretovat skrze jeho rozsáhlou symboliku. Tento živel znají snad všechny kultury na světě. Přirozeně se dostal do legend, zmínky o ohni nalezneme taktéž v ústní lidové slovesnosti těch nejprimitivnějších kmenů. Vzbuzuje pozitivní i negativní konotace. Často oheň mívá purifikační funkci, odstraňuje a likviduje zlo. Oheň znázorňuje vášeň, intenzitu, je rovněž vnímán jako symbol síly a moci. Oheň symbolizuje teplo domova, stejně jako schopnosti měnit věci z jednoho stavu do jiného. Klíčový význam má stejně jako ostatní živly v ezoterice. Sienkiewicz zvolil pro svoji trilogii velice úderný název, neboť k ohni připojil ještě meč. Oheň a meč jsou v jeho díle všudypřítomné. Dali by se považovat za jakýsi leitmotiv. Oheň je navíc zobrazován ve svých různých podobách. Předzvěst ohně, například kouř byl vnímán jako zlá předtucha, predikoval negativní událost či újmu:

*Najednou se však v rozích náměstí zvedl kouř a z úst všech Lipků zaznělo tak strašlivé zaskučení, že na Valachy, Armény, Řeky i všechny jejich ženy a děti padl děsivý strach.*⁸⁸

*Zbude po nás jen hromada popela.*⁸⁹

*Rudé jazyky plamenů, i za dne viditelné v černých kotoučích dýmu, šlehaly výše a výše k nebi.*⁹⁰

*Oči mu ohnivě zahořely.*⁹¹

*Proč mě bez milosti pálíš rozžhaveným železem?*⁹²

*On už mečem mával nad naší vlastí.*⁹³

Metaforicky vyjádřeno vyhrožování vojenským vpádem. Sienkiewicz zvolenými jazykovými prostředky ukazuje svůj nesporný talent a cit pro jazyk. Opakovaně využívá

⁸⁸Sienkiewicz, Henryk: *Pan Wołodyjowski*, Vyšehrad, Praha 1995, s. 314.

⁸⁹ Tamtéž, s. 315.

⁹⁰ Tamtéž, s. 315.

⁹¹ Tamtéž, s. 304.

⁹² Tamtéž, s. 148.

⁹³ Tamtéž, s. 261.

rétorické figury, například metafory, metonymie, konkrétně synekdochy, viz úryvek, personifikace a dalších.

Davy šlechty se den ode dne zvětšovaly, a bylo již vidět, že až po sněmu dojde k volbě, přerostou i tu největší magnátskou moc. Ale ani tyto davy nebyly schopny zamířit šťastně s „lodí otčiny“ do klidnějších vod, neboť jejich hlavy byly nevzdělané, neosvícené a srdce převážně zkažená.⁹⁴

Ku prospěchu mu jsou i jeho schopnost zachytit detail, využívaná při barvitých popisech různorodé, nejen polské krajiny a v neposlední řadě také široká slovní zásoba, kterou disponuje. V trilogii se uchýlil k využívání latiny, s jejíž pomocí dotváří věrohodný obraz doby. Sepsání trilogie předcházelo pečlivé studium historických materiálů, jednotlivé reálie, ale i latinské výrazy jsou objasněny v poměrně rozsáhlém poznámkovém aparátu. Hodnotíme-li dílo po jazykové stránce, nezbyvá než konstatovat, že je nadstandardně kvalitně umělecky zpracováno. Autor využívá širokou škálu básnických prostředků, které s citem doplnil do všech dějových linií, kterými dílo disponuje. Jedná se o rovinu historickou, milostnou, náboženskou, které se zároveň prolínají a doplňují, vytvářejí tak realistický obraz tehdejší doby. Sienkiewiczův úspěch u čtenářů i kritiků je zcela pochopitelný. Poněkud upozaděna se jeví filosofická rovina. Dílo se zdá být po obsahové stránce pečlivě promyšlené, nicméně pravděpodobně právě filosofická rovina byla tím hlavním „x-faktorem“, který povýšil Quo Vadis na dílo daleko hlubšího rozměru.

Pomocí jazyka Sienkiewicz nezobrazuje pouze děj a popisy krajiny, zároveň podává také psychiku postav. Výborně vystihuje pocity zrádce na prahu smrti, stejně jako pocity hořkosti a zmaru z nenaplněné lásky. Pohrává si s jednotlivými povahovými rysy a mísí popisy vnitřní a vnější charakteristiky tak, že vyvstává naprosto dokonalá představa v čtenářově mysli, tak živě umí vylíčit dávnou, zašlou minulost. Autor v textu vědomě pracuje s napětím. Trilogií se prolíná hned několik dějových linií, ze kterých libovolně přeskakuje a kolikrát utíná děj v stěžejním okamžiku a ponechává tak čtenáře v nejistotě. Při zobrazování času se uchyluje k také k retrospektivě. Plynutí času zobrazuje spíše prostřednictvím přírodních jevů jako je střídání ročních období, dne s nocí a tak podobně. Rovněž uvádí záchytné body, jimiž jsou konkrétní bitvy, jejichž

⁹⁴Sienkiewicz, Henryk: *Pan Wołodyjowski*, Vyšehrad, Praha 1995, s. 134.

datum je možno dohledat. Konkrétní letopočet je zaznamenán hned v incipitu, který je informačně velmi nasycený, přičemž dává průchod všelijakým fantaziím:

*Rok 1647- byl to podivný rok, v němž různá znamení na nebi i na zemi věstila nějaké pohromy a kromobyčejné události.*⁹⁵

Časové údaje v díle přítomny jsou vyjevovány nepravidelně a způsob časové specifikace se pokaždé liší. Nejčastěji dochází k podobě pravidelně se opakujících přírodních jevů, například sníh predikuje zimu, jeho tání naopak konec zimy, či: „*Avšak i Poláci uvítali s radostí první ranní rozbřesk.*“⁹⁶A tak podobně. Další způsob zobrazení času je následovný:

*Vždyť to nebyly ani dva roky, co omámený Radziwillem ničil korouhve, které nechtěly spolu s tehdejší vévodou vilenským povstat proti králi a vlasti. Bezmála před dvěma lety byl pravou rukou velkého zrádce!*⁹⁷

Nositel Nobelovy ceny využívá princip gradace, epičnost, dialogičnost, v jeho dílech je minimální digresivní ráz. Lyrické popisy krajiny řadí Sienkiewicz záměrně před líčení drancování nepřítelem, čímž u recipientů zvyšuje odpor nejen k agresorům, nýbrž i k válce jako takové. Lyrické popisy vytvářejí silný kontrast k popisům naturalistickým. Viz konkrétní pasáže z trilogie⁹⁸

V celém díle jsou světské záležitosti ovlivňovány metafyzickým a nadpřirozenými jevy, například při bombardování obléhané Čenstochové se dělové koule vyhýbají kostelu, nejposvátnějšímu poutnímu místu křesťanů v Polsku. V rámci celé trilogie dochází k řadě rozumem nevysvětlitelných událostí, zázraků, vyřčení prorocství a některé pasáže jsou opředeny mystikou.

Trilogie tvoří historický epický román. Děj je situován do 17. století, kdy v Polsku panuje zmatek. Polský stát je napaden Švédy, Tataři, vyhrocené jsou i spory s Kozáky, ale zároveň je drásán i zevnitř. Střední šlechtická vrstva dala impuls k mnohým politickým a hospodářským změnám v chodu státu. Útisk nižších společenských vrstev, kritika katolické církve, snaha šlechty udržet si společenský statut, mocenský boj, touha

⁹⁵Sienkiewicz, Henryk: *Ohněm a mečem*, Dobrovský, Praha 2013, s. 5.

⁹⁶Sienkiewicz, Henryk: *Pan Wołodyjowski*, Vyšehrad, Praha 1995, s. 479.

⁹⁷ Sienkiewicz, Henryk: *Potopa*, Dobrovský, Praha 2015, s. 580.

⁹⁸Tamtéž, s. 482.

šlechty po větší moci- spory o rozsah šlechtické svobody s panovníkem, v této atmosféře se odehrává děj všech tří dílů. Jednotlivé díly trilogie na sebe volně navazují.

Trojí dělení hluboce zasáhlo celý polský národ. Sienkiewicz nebyl jediným, koho napadlo tuto pro Poláky zásadní historickou etapu vzkřísit ve svém literárním díle, aby nebyla nikdy zapomenuta nejen jako výstraha budoucím generacím, ale také jako obrovský důkaz síly polského národa, který se dokázal znovu zmobilizovat a získat svoji vlast zpět. V explicitu autor píše:

A tím končí řada knih, psaná několik let s nemalou obtíží, pro povzbuzení srdcí.⁹⁹

Motivace k sepsání díla sloužila do jisté míry též jako parametr pro výběr literárních postav. Sienkiewicz pátrá po idolech, kterým připisuje smysl pro povinnost, neutuchající víru v Boha, vlast a budoucnost národa i jiné ctnosti, čímž vytváří příkladné vzorce chování, ke kterým můžou čtenáři vzhlízet a snažit se je v co nejvyšší míře napodobovat v každodenním životě. V díle vystupují historicky reálné postavy, kupříkladu Michal Wołodyjowski či Jan Skrzetuski, ztělesnění ideálního sarmaty, jehož základem je skutečná historická postava Mikołaj Skrzetuski. I přes reálný historický základ je odklon od skutečnosti značný. Většina literárních postav je totiž zcela fiktivní.

Všimavému čtenáři neujde častý jev spočívající v kladení dvojic protikladných postav záměrně vystupujících simultánně. Krystyna Drohojowska alias Krista, jemná, křehká žena ladné postavy se přátelí s Ewou Nowowiejskou. Silnou, roztomilou, přesto roztomile nazývanou Hajdouček. Pravým opakem jsou i starý moudrý šlechtic Zagloba s mladým a nezkušeným Rochem Kowalským, zrádce Azja vystupuje v protikladu ke svému soku v lásce, vždy věrnému rytíři Wołodyjowskému a tak dále...

Dílo pozitivismu je zajímavé i po genderové stránce. Na ženě šlechtice jsou pozitivně hodnoceny vlastnosti, stereotypně nazírané jako mužské. Žena přestává být uctívána pouze jako matka, ale je oceňována rovněž jako autorita. Její jiná perspektiva je mužem respektována a je jím vnímána ve většině ohledech jako rovnocenný partner. Žena již není pouhou strážkyní rodinného krbu. Je jí umožněno cestovat, nutno však dodat, že za doprovodu muže, vzhledem k její bezpečnosti. V Potopě se žena šlechtice za prvé objevuje na bojišti, kde společně se svým manželem zabíjí nepřátelské vojáky a za druhé se objevuje žena schopná vymanit se ze zajetí muže svou odvahou i silou.

⁹⁹Sienkiewicz, Henryk: *Pan Wołodyjowski*, Vyšehrad, Praha 1995, s. 562.

Sienkiewicz proti nim staví ženy v době válečného konfliktu absolutně bezradné, jejíž přežití zcela závisí na ochraně mužů, čímž vytváří dokonalý kontrast. V žádném dílu trilogie neabsentuje milostná zápleтка. Ve všech třech dílech zobrazuje lásku mezi muži a ženami. Vyobrazena je zidealizovaná láska mezi mužem a ženou, věrná až do smrti jednoho z partnerů. Do opozice staví autor hořkost lásky platonické, nenaplněné z důvodu neopětování citu nebo náhlé smrti. Hrdinové nalézají štěstí až v partnerském životě. Povšimněme si, že láska v celé trilogii bývá jako odměna za věrnost vlasti. Otázka ženství rezonuje i u Adama Mickiewicze:

*Bliží se doba, kdy vnitřní krása, vnitřní duchovní život se stane první a podstatnou vlastností ženy. Bez této vlastnosti žena nebude vyvolávat ani fyzickou přitažlivost.*¹⁰⁰

V literární tvorbě Sienkiewicze je sice fyzická přitažlivost na prvním místě, konkrétně v trilogii si však záhy mužští hrdinové uvědomují důležitost povahových vlastností a charakteru. I přes to, že se zdá Krista šlechtici Wołodyjowskému půvabnější než jeho pozdější manželka, krásu po charakterové stránce lepší ženy si uvědomuje sice až posléze, ovšem láska k ní je mnohem intenzivnějšího a trvalejšího charakteru. Opakuje se modelová situace, ve které šlechtic nachází životní partnerku, což je impuls k přeměně ze šlechtice-bojovníka na šlechtice-zemana, neboť se usadí a začne hospodařit nebo se alespoň změní percepce světa postavy šlechtice.

4.3.1 Vnitřní a vnější charakteristika šlechtice Kmicice

Expertka v oblasti literární teorie Daniela Hodrová přikládá jménům literárních postav značný význam¹⁰¹, neboť jim přisuzuje interpretační roli. Hrdinové mohou mít křestní jméno, příjmení, kombinaci obojího, přezdívkou nebo jsou označováni pouze iniciály. Méně obvyklá bývají dvě jména. Postava šlechtice Andrzej Kmicic používá po většinu děje krycí jméno Babinicz, z důvodu zneuctění vlastního rodového jména. Příčinu k dehonestaci dal zcela nevědomky, kdy v dobré vůli sloužil zrádci polského státu Radziwillovi a participoval tak na vnitřním oslabení polského státu. Používáním svého pravého jména by se ohrožoval na životě. Ve snaze vyvarovat se upoutání pozornosti k vlastní osobě zavrhuje významná polská rodová jména jako Wiśniowiecťi, Koniecpolšťi, Radziwiłłowé, Sapiehowé, Lubomíršťi, Opalinšťia pro další fungování volí nenápadné jméno Babinicz. Postava šlechtice vnímá rodovou příslušnost vyjádřenou

¹⁰⁰Mickiewicz, Adam: *korespondence*, s. 21.

¹⁰¹Hodrová, Daniela: *...na okraji chaosu...*, Torst, Praha 2001, s. 599.

erbem či rodovým názvem za velice podstatnou. Pakliže dojde k zostuzení byť pouhého jednotlivce, zůstává v rámci rodu přenášeno po několik dalších generací, poskvrnění dobré pověsti se zbavuje stěží. Ideálním prostředkem k očištění rodu od zavrnutí okolím jsou hrdinské činy. Služba vlasti je nejznamenitější šlechtickou zásluhou. Odvaha v boji proti nepřátelům je pak společným atributem všem šlechtickým hrdinům. Andrzejem Kmicicem je realizována vrhnutím se proti přesile Švédů, aby zabránil úhoně krále. Ochotou sebeobětování se vyššímu cíli položil učebnicový základ k navrácení ztracené cti. Uvědomění si vlastních chyb a jejich následné napravení je v hodnotovém žebříčku vnímáno jako nejvyšší možná ctnost. Nabízí se teorie, že Kmicic je ztělesněním polského osudu. Celý polský stát, který, uchýlíme-li se k personifikaci, pochybil, nezaslouží si však zatracení, neboť má světu stále co nabídnout. Viz královna řeč:

*A přece, když se rozhlédnu po světě, marně se ptám, kde je druhý takový národ, v němž by oslava Boží, honosící se starodávnou upřímností, vytrvávala a stále více se vzámala... Marně hledám druhý takový národ, v němž sídlí taková upřímnost; říši, ve které by nikdo neslyšel o tak pekelném rouhání, o skrytých zločinech a nesmiřitelných závislostech, jakých jsou plné cizí kroniky...*¹⁰²

Nebo viz Manifest Jana Kazimíra:

*Kéž by se jen vrátila ta staropolská ctnost a ona úslužnost starodávných předků a láska k Pánovi, kterou se před různými národy honosil náš děd.*¹⁰³

I v tomto historickém románu bývá vina dělení Polska z velké části přisuzována šlechtě. Šlechta figuruje jako symbol polského osudu:

*Posléze se začala sjíždět šlechta, a tak hojně, tak houfně, že kdyby se v podobném počtu dostavila k ohroženým hranicím polské země, nikdy by je nemohla překročit noha nepřítele.*¹⁰⁴

Sienkiewicz zachoval šlechtu jako jednoho ze strůjců polského neštěstí, nicméně zároveň poukázal na její mnohé zásluhy, čímž znemožnil vytvoření jednoznačné primitivní polarizace u postavy šlechtice na dobré a zlé. Hlavní hrdina *Potopy*, šlechtic

¹⁰²Sienkiewicz, Henryk: *Potopa*, Dobrovský, Praha 2015, s. 29.

¹⁰³Tamtéž, s. 11-12.

¹⁰⁴Sienkiewicz, Henryk: *Pan Wołodyjowski*, Vyšehrad, Praha 1995, s. 134.

Kmicic, se probouzí ze své zaslepenosti a stonásobně splácí svůj dluh. Skrze postavu šlechtice Kmicice pronáší Sienkiewicz poselství polskému národu. I tomu nejzatracovanějšímu jedinci je umožněno bojovat s nepřízní osudu a vždy existuje šance, že se vymaní ze špatných vzorců.

Zevnějšek Kmicice není nijak zvlášť pěstěný, ale mladík je přitažlivý svojí přirozenou krásou. V průběhu děje dochází jak k vnitřnímu přerodu osobnosti, tak i ke změnám vizuálním. Po bojích se vrací s rozličnými újmami na zdraví, vždy se uzdravuje díky svému mládí a síle. Motiv tělesnosti a mužnosti je prezentován skrze trpící tělo schopné rekonvalescence i po probodnutí šavlí či střelné rány do obličeje. Tělo v dobré kondici je téměř bez limitů. Naopak žena, Anuše Brzobohatá, prezentována jako křehká bytost, oslabena nikterak závažnou nemocí umírá. V otázce vzhledu je v díle zajímavým motivem případ Azji Beje. Přímou úměrně s jeho zlými skutky dochází ke zhoršení vzhledu. Umírající Azja již ničím nepřipomíná krásného mladého muže, kterým byl, neboť umírá zcela zohaven. Podobný motiv nalézáme i v světově proslulém díle *Obraz Doryana Greya*.

Z povahového hlediska je Andrzej Kmicic popisován jakožto silná osobnost, která jakoby zastiňovala ostatní svojí auroou. Kmicic je výbušným, zpupným, velmi cílevědomým mladým šlechticem, kterému nechybí odvaha ani odhodlání k činům. V Čenstochové se dostal až do vyšší hodnosti velení a nerozpakoval se vydat sám na nebezpečnou misi, během níž zneškodnil největší nepřátelskou tarasnici. Díky svým činům nejenže očistí pověst rodového jména, ale získá respekt a slávu. Více než v politickém dění se angažuje v boji za vlast. Klade své zájmy za povinnosti k vlasti. Pro vlast je ochoten učinit tu nejvyšší oběť, tedy položit za ni svůj život. Ke svému rodu chová hlubokou úctu stejně jako ke králi. Rychle se umí pro něco nadchnout, což se mu však stane téměř osudným. Je bystrý, svérázný a pravdomluvný. Věří v Krista i ve své instinkty. Chybí mu pokora a především životní zkušenosti. Jeví se jako pyšný a sobecký. Také dovede být velice krutý, zajatce mučí bez slitování. Je přirozeně autoritativní, velice rychle si dovede podmanit okolí. Podrobili se mu i starý Kiemlicz a Kiemliczovi synové do té doby neuznávající žádnou autoritu. Kmicic slouží jako ideální příklad polskému národu. Dokazuje, že i ze dna vede cesta na vrchol. Polský národ povstane z popela jako fénix. Hrdinské činy šlechtice Kmicicev několika případech hraničí se zázraky. Světské záležitosti jsou v trilogii ovlivňovány metafyzickým a nadpřirozenými jevy, například dělové koule se při bombardování

obléhané Čenstochové vyhýbají kostelu. Sienkiewicz vytříbeným uměleckým zpracováním popisuje zázraky, proroctví, různá zjevení. Postava šlechtice Kmicice je silně oddána bohu. V celé trilogii figurují časté odkazy na Bibli, například: „*Myslil jsem, že už je soudný den přede dveřmi.*“¹⁰⁵ Nebo pasáže z evangelia Matouše.¹⁰⁶

Typickým znakem trilogie je zařazení mnoha postav. Nelze vybrat klíčovou postavu trilogie, každá postava, ať už spíše negativní či pozitivní, sehrává důležitou roli a má vliv na dynamiku díla. Jako individuum je Kmicic pro čtenáře přitažlivý, ale i ostatní postavy sehrávají v příběhu významnou roli. Jeho životní partnerka Olenka je vzorem všech ctností. Je půvabná, statečná, moudrá, věří v Boha a z celého srdce miluje svoji vlast. Bez zmínky však nelze ponechat ještě postavu šlechtice Michala Wołodyjowského, podle nějž byl pojmenován poslední, dějově nejnabitější díl trilogie.

Literární předlohou Michalu Wołodyjowskému je historicky reálná postava polského plukovníka Jerzyho Wołodyjowského. Zprvu je výrazná vnější charakteristika, nápadně malý vzrůst, poněkud vzdálen od tehdejších ideálů krásy. Ale následně se projevuje důležitost povahových rysů a schopností, které dávají zapomenout vadám na kráse. I přes malý vzrůst je považován za nejlepšího šermíře v Polsku. Znovu si autor pohrává se silou protikladů. Od malého, na první pohled ne příliš silného muže, by nikdo neočekával hrdinské činy. Je tomu však právě naopak. Wołodyjowski v sobě skrývá neuvěřitelnou sílu, jak fyzickou, tak i tu morální. Je typickým reprezentantem šlechtice-bojovníka odhodlaného sloužit vlasti do konce života. V boji rytířská odvaha, neotřesitelná víra v Boha. Úmyslně povzbuzuje čtenáře svojí konstrukcí literárních postav šlechtice, v malém rytíři Wołodyjovském lze vyzorovat paralelu s Polskem, které se jeví na první pohled jako slabé, ve skutečnosti disponuje obrovskou silou a nadprůměrnými schopnostmi. Malý rytíř, pan Wołodyjowski, jako hlavní hrdina třetího svazku trilogie je ušlechtilého smýšlení a ctí morální zásady. V první řadě drží své slovo. Plní přísahu, kterou dal před svým lidem a dobrovolně umírá v sutinách města, které hájil. Autor jej stylizoval do role mučedníka, obětujícího svůj život za vlast. Na první pohled slabý, nicméně schopnostmi přesvědčí každého o opaku, je velice pravděpodobné, že se jedná o metaforu, kterou lze vztáhnout k Polsku, neboť i ono momentálně působí na první pohled slabě. Sienkiewicz počítá s interpretacemi tohoto charakteru, poněvadž, jak již bylo zmíněno, touží povzbudit svůj národ...

¹⁰⁵Sienkiewicz, Henryk: *Ohněm a mečem*, Omega, Praha 2013, s. 580.

¹⁰⁶Sienkiewicz, Henryk: *Pan Wołodyjowski*, Vyšehrad, Praha 1995, s. 261.

Šlechtic Zagłoba, ačkoliv má již pokročilý věk, je stále velice aktivní. Jedná se o jednu z mála postav, vystupující ve všech třech dílech trilogie, ve kterých je popisováno, jak stárne, ale přesto si udržuje dobrou fyzickou kondici i zdravou mysl. Je nositelem humorné složky v díle, zároveň inspirativní autoritou, ke které se ostatní literární postavy obracejí s prosbou o radu. Má sklony k alkoholismu, i tím se nápadně podobá šlechtici Paskovi. Společnou jim je ještě výbušnost, hrdost, výmluvnost a angažovanost v politickém dění.

Pro čtenáře byly literární postavy vzory, i když ve většině případů postavy neměly reálný základ. Oproti Paskovi absentovala snaha zakrýt u postav nedostatky. Postavy se dopouštějí chyb, ale pakliže trvale nezrezignují ze zásadních šlechtických hodnot, nevyvodí se z toho žádné vážnější následky.

5 Vybraná díla polské literatury v komparativní perspektivě

5.1 Společné rysy ve vybraných dílech polské literatury

Na díla bylo nahlíženo z komparativní perspektivy především díky společnému tématu, všechna totiž tematizují polského šlechtice, Mickiewiczův Pan Tadeáš má dokonce podtitul Šlechtická historka z roku 1811-1812, tudíž je můžeme bez pochyb přiřadit ke šlechtické literatuře. Navíc se jedná o autory šlechtice ve všech třech případech. Tematizaci šlechtice sice nalézáme u všech třech spisovatelů, ale každý se ve svém díle zaměřil na něco jiného. Pasek líčí život šlechtice-bojovníka a šlechtice-zemana. Nejpodrobněji přibližuje život válečného veterána a jeho dobové svědectví má podíl na vzniku děl jeho mladších kolegů. Paskovo dílo je žánrově heterogenní, jiný styl používá při popisování života šlechtice-bojovníka než u šlechtice-zemana. Paměti jsou dílem autobiografickým, ve kterém Pasek vzpomíná na své mládí a postupně se ve svých zápiscích dostává až do přítomnosti. Mickiewicz nejlépe popisuje prostředí tehdejšího šlechtického zemanského dvora. Zaměřuje se převážně na vyplňování volného času, jelikož postavy - šlechtice nepracují. Jeho dílo má filosofický přesah, díky postavě kněze Robáka. Pasek se též snažil o filosofické úvahy, ale zabřednul v nich do povrchnosti a jsou tedy poněkud plytké. Prostřednictvím postavy šlechtice Tadeáše Mickiewicz poukazuje na nejistou budoucnost polského národa. Apeluje tak na

nutnost změny přístupu šlechtického stavu a signalizuje blížící se přeměnu v polské společnosti. Sienkiewicz klade důraz na posílení ducha svého národa, zobrazuje dřívější vojenské úspěchy a skrze své šlechtice- bojovníky, prezentující se hrdinskými činy, ukazuje, jakým potenciálem disponuje polský stát, čímž především motivuje čtenáře k národní hrdosti a lásce ke své vlasti. Tematicko-motivické rozvrstvení děje koreluje v celé trilogii. Sienkiewicz společně s Paskem zobrazuje válčení v jeho syrové podobě, tedy včetně silně naturalistických popisů. Sienkiewicz se od Paska s Mickiewiczem odlišuje otevřením problematiky Kozáctva. V otázce tématu se všichni autoři shodují na odpovědnosti šlechty za tíživou situaci Polska, v žádném z děl nechybí vlastenecká, historická, ani milostná rovina. Výše jmenovaní autoři akcentují tematiku trojího dělení Polska, ať už vnitřní, či vnější politiku, kterou bylo zapříčiněno. Dalším společným znakem je tedy snaha o co nejpřesnější vykreslení situace, která vedla k oslabení polského státu a jeho dočasnému zániku. Pasek, Mickiewicz i Sienkiewicz ve svých dílech upozorňují na potřebu něčeho nového, nějaké úderné změny ve fungování státu.

Ačkoliv je každý z autorů představitelem jiného literárního období, Pasek baroka, Mickiewicz romantismu a Sienkiewicz představitel pozitivismu shodují se v cílové skupině čtenářů. Jejich díla primárně nevyžadují erudovaného čtenáře, jsou určeny pro širší laickou veřejnost. Díla promlouvají ke všem, včetně odborně vzdělaných osob, i díky mnoha rovinám a poznámkovému aparátu.

Pásmo vypravěče se ve všech třech dílech střídá s dialogy. Ve všech dílech je patrný princip kontrastu. Zároveň i protiklad vysokého a nízkého v životě člověka, přísně katolický duch, archetyp vyvolenosti, poselství národu a tak dále. Kupříkladu smrt je v komparovaných dílech na denním pořádku. Ve své podstatě je stejná také postava šlechtice, i když je z odlišných období. Mentalita polské šlechty a konvenční šlechtické způsoby jsou ve všech případech definovány sarmatismem a mesianismem. Prostřednictvím postavy šlechtice sdílejí intenzivní emoční prožitky lidu tehdejší doby. V neposlední řadě je třeba se zmínit ještě o jakési proměně člověka, ať již v životním stylu u Paska, nebo v charakteru postavy u Mickiewicze a Sienkiewicze.

Za společný rys se dá do jisté míry považovat autobiografičnost. U Paska zcela nezpochybnitelná a to ve velké míře, u Mickiewicze nalezneme rovněž mnoho autobiografických rysů. Dokonce existuje teorie, že původně měl být epos *Pan Tadeáš*

autobiografickým v mnohem větší míře, ale během práce se děj i postavy zobjektivizovaly. Výjimku tvoří Sienkiewiczova trilogie. Všechna díla, ačkoliv od data jejich vydání uplynulo minimálně století, jsou hluboce zakotvena v povědomí nejen polského národa a jsou nadále čtenářsky velice atraktivní.

Neliší se ani tím, že v sobě snoubí řadu humorných prvků, například v podobě nejružnějších milostných nedorozumění, nebo u Paska v epizodě o mimořádně talentované vydře, která má však tragickou dohru. K oživení děl přispívají též hudební motivy a prvky z ústní lidové slovesnosti figurující jak v Pamětech, tak i v národním eposu a historickém románu.

5.1.1 Typologie šlechtice ve vybraných dílech polské literatury

Polský sarmata v literárních dílech je ve všech třech případech silně věřící. Ideální šlechtic byl mužem zbožným a náboženská symbolika je v textech minimálně z tohoto důvodu vyobrazována opěťovaně. Mezi šlechtici panuje přesvědčení, že vyvážnou i z té nejkruťější bitvy aniž by došli k úhoně, pokud to nebude Boží vůle. Oddanost Bohu jim vštíplili jejich rodiče a všichni šlechtici ctí křesťanské tradice a pravidelně se modlí k Bohu. Dalším společným rysem je chlubitost, cílevědomost, vysoké ambice, hrdost, úcta k rodině, kdy je rodová tradice vnímána jako zcela stěžejní záležitost, a to u obou typů literární postavy šlechtice. I pro dospělého šlechtice je důležité rodinné mínění, od rodičů žádá svolení k sňatku. Postava šlechtice klade důraz na rodinnou soudržnost, což je patrné i na jazyku, viz erbovní strýcovství. Tímto pojmem je označováno sdílení erbu. Postava šlechtice má obecně problém s proječováním respektu vůči druhým, autoritativní jsou pro ně vždy právě rodiče a také panovník. Postavy se ve všech třech dílech hrdě hlásí ke svému šlechtickému původu. V jejich chování spatřujeme jasné odkazy k sarmatismu. Pocity nadřazenosti mají vliv na vnímání práce, postavy šlechtice se k ní staví negativně, anebo vůbec nepracují, poněvadž odmítali práci jako něco nedůstojného. Volný čas tráví hony, houbařením, hodováním, projížděkami na koni, politickými diskuzemi a tak podobně. Zemanský dvůr je pro ně ideální komfortní zónou.

Sklony k určité schematizaci jsou tu zcela na místě, neboť na zkoumaných dílech je patrné, že postavy šlechtice, i přesto, že jsou ztvárněny různými autory, sdílí podobné či shodné znaky v ohledech vnější i vnitřní charakteristiky. Existuje pro to dvojí vysvětlení. Buď byl příčinou fakt, že charakterové vlastnosti mají svůj základ

v rytířském kodexu. Šlechtic-bojovník totiž navazuje na tradici rytíře. Z latinského miles, podle čehož je středověký rytíř definován jako Magnanimus, Ingenuus, Largifluus, Egregius, Strenuus, tedy udatný, ušlechtilý, štědrý, čestný, silný.¹⁰⁷ Tato filosofie značně ovlivnila formování určitých šlechtických morálních principů. Je důležité, že šlechtictví se neomezovalo pouze na válčení a fyzickou sílu, význam přikládalo rovněž svědomí, snaze činit dobro, přístupu k obyvatelstvu a tak dále. Druhou variantou je inspirování se stejným zdrojem. Sienkiewiczův pan Zagłoba vykazuje téměř shodné charakterové rysy jako Jan Chryzostom Pasek. Opakuje se i společný model, ve kterém je odměnou za službu vlasti nalezení životní partnerky. Uvedené šlechtické svazky jsou trvalého charakteru, šlechtic chová respekt k instituci manželství, partnerská soužití jsou vždy zpečetěna sňatkem. Postava šlechtice projevuje k ženě gentlemanké chování, neutuchající lásku dokazuje mnoha pozornostmi. K ženám se chovají s respektem, ale ten je vydobyt hlavně díky půvabu. K ženám, které je nepřitahují, jsou schopni chovat se i obhrouble. Nutno dodat, že akcentovány jsou nejen láska milenecká či manželská, ale i jiné podoby lásky. Také láska sourozenecká, mateřská a platonická.

Klasické podání šlechtice-bojovníka, je postupně nahrazováno novým pojetím. Do ústřední role bývá obsazen šlechtic-zeman. Od šlechtice bojovníka se liší nejen svým životním stylem, kdy upřednostňuje ornou půdu před bojištěm, mění se tedy prostředí zasazení děje, ale hlavní rozdíl tkví ve změně uvažování. Zeman rozporuje smysl obětování se za vlast. Ačkoliv i šlechtic-zeman považuje sám sebe za vlastence, nepoloží život na oltář vlasti, nebo si to alespoň rozmyslí. Již se nejedná o jednoznačné obětování se v zájmu otčiny. V tom tkví stěžejní rozdíl mezi postavou šlechtice-bojovníka a šlechtice-zemana, který si více váží lidského života. Humanizace militarizované společnosti je důkazem přehodnocení důležitosti lidského života.¹⁰⁸ Proběhla zejména díky rytířskému kodexu, který se dochoval. Na jeho základě býval zachován život poražených nepřátel i jejich svoboda. Nicméně Vitoň si zde povšiml zajímavého paradoxu. Civilní obyvatelstvo je nemilosrdně vražděno, zatímco život nepřátelských vojáků bývá v mnoha případech zachován. Vitoňovi stejně tak neunikla metamorfóza postoje katolické církve k válčení v průběhu dějin lidstva. Od původního čistě antimilitaristického smýšlení přes nutnou obranu až po iniciování válečných

¹⁰⁷Vitoň, Jan: *Hrdina a antihrdina ve státním zájmu*, Triton, Praha 2011, s. 38.

¹⁰⁸Tamtéž, s. 38.

výpadů v rámci Svaté války prostřednictvím křížových výprav. Označuje za příčinu nabytí rozsáhlého pozemkového vlastnictví církví, která se již nemohla spoléhat na vojenskou ochranu císařských či královských vojsk, neboť vladaři byli zaneprázdnění lokálními konflikty, nemohli si tedy dovolit postrádat vojsko v konflikty znesvářené Evropě. Církev měla silný vliv na válčení, což je dobře patrné ve druhém díle Sienkiewiczovy trilogie, kdy je boj o Čenstochovou každou neděli přerušen a nebojuje se ani v časech bohoslužeb. Poškození církevního objektu je nahlíženo jako horší přečin, nežli zruinování jiné stavby. Válka proti bezvěrcům či jinověrcům je považována za žádoucí, což je patrné také na smýšlení postavy šlechtice Jana Paska, i když i on se zamýšlí nad smyslem vraždění lidí. U Kmicice i jiných postav trilogie vítězí argument, že je boj účinným prostředkem šíření křesťanské víry a jako božím rytířům budou po smrti odpuštěny všechny spáchané hříchy. Etika šlechtice bojovníka je tedy silně ovlivněna subjektivizovaným dobovým výkladem Bible. Pouze Pasek zaváhá o smysluplnosti válčení. Přemýšlí o smrti, etabluje pojem dobré smrti pro ty, co za svého života vykonali velké věci a proto se jim „umírá lépe“ než jiným. Obecně je militarismus považován za šlechtickou ctnost. Starý šlechtic Zagłoba přes svůj věk touží po aktivní účasti v bitvách, s jistou dávkou nostalgie na boj vzpomíná též Pasek. Rovněž v Mickiewiczově eposu nalézáme zmínky o válčení. Kladný vztah k bitvám nebo alespoň přirozenost vojenského údělu je možné vypozařovat z opakujícího se jevu, kdy šlechtici bývají v popisu bitev velice detailní a s oblibou se vrací ke svým zážitkům z bojišť a válečných výprav. Uvádí životní podmínky při obléhání, jména vojevůdců, podrobně líčí průběhy bitev, taktéž uvádí různé bojové strategie, například znemožnění zásobování, obklíčení soupeře a následné udeření simultánně z více stran a tak dále... Válčení se stává do jisté míry životním stylem, kterého se šlechtic často nechce vzdát.¹⁰⁹

Vzhled postavy šlechtice je podrobně popsán u Sienkiewicze a Mickiewicze. U Paska popisován vzhled druhých, Pasek sám sebe vizuálně nehodnotí. Je možné, že tak učinil v rámci introdukce v úvodu díla. Vnější charakteristiku postavy šlechtice proto nelze na základě vybraných děl úplně zevšeobecnit. Společný bývá ve většině případů pouze oděv a pěstěný knír. V odívání nikdo nevybočuje z polského dobového stylu. Podle oděvu se pozná příslušnost k určitému národu. Mladý šlechtic popisován jako fyzicky zdatný, obvykle je přítomen motiv tělesnosti, tedy mladého, zdravého,

¹⁰⁹Vitoň, Jan: *Hrdina a antihrdina ve státním zájmu*, Triton, Praha 2011, s. 77-107.

silného těla. Výška a jiné tělesné parametry jsou čistě individuální. Opakuje se motiv tlustého břicha, který je narážkou na šlechtický blahobyť.

Paralelu spatřujeme i ve faktu, že všechny postavy šlechtice jsou ve vybraných dílech pojmenovány. Konkrétní jméno člověka s jasnou představou o tom, kým byl a kdy žil, vnáší do děl aspekt subjektivity. Jinými slovy je nezpochybnitelné, že se jedná o pohled prizmatem někoho, tedy se nám nabízí subjektivní emocionální rovina. Čtenáři se do rukou dostávají niterní zpovědi, v Paskově případě se jedná dokonce o intimní svědectví, přibližující život šlechtice obecně, či pudovost v lidském jednání ve válce konkrétně. Nejen z hlediska rodových jmen a jiných označení postav šlechticů, v dílech významnou roli sehrává symbolika. Připomeňme například název eposu Pan Tadeáš, odkazující k Poláky uctívanému Tadeuszi Kościuskovi, nebo náboženskou symboliku

5.2 Odlišnosti ve vybraných dílech polské literatury

Vybraná díla mají tedy mnoho společného, ale během srovnání se vyskytly i odlišné prvky a přístupy. Především se různí v odlišné podobě vypravěče. U Mickiewicze je vypravěč pozorovatel a shovívavý kritik, u Paska se jedná o typ vypravěče já ve světě postav. Jak již bylo naznačeno, také pojetí života šlechtice, popřípadě šlechticů, se do jisté míry značně lišilo. Paskův vznětlivý šlechtic- bojovník má daleko, a to nejen věkově, k Mickiewiczovu Tadeáši, šlechtice-pokrokového vlastence, či k uvědomělému mnichu Robákovi, který v eposu hraje klíčovou roli.

Postava mnichova má zásadní význam nejen v rozvíjení akce, ale především pro ideologii básně, takže tuto postavu vlastně můžeme považovat za hlavního hrdinu díla, který zastihuje i reka titulního.¹¹⁰

Rozdílná je v zásadě i časová rovina děl. Pan Tadeáš se odehrává během dvou let, popisuje časové rozmezí pěti dní v roce 1811 a jednoho dne v roce 1812. Ihned v podtitulu uvádí, že se jedná o šlechtickou povídku a časově dílo vymezuje. Pasek zasadil svoje paměti do mnohem delšího časového úseku. Do let 1656-1688, kdy léta precizně datuje, o dnech a měsících však v textu nacházíme zmínku pouze prostřednictvím pravidelně se opakujících přírodních úkazů, na základě kterých je

¹¹⁰Krejčí, Karel: Předmluva k eposu Pan Tadeáš Adama Mickiewicze, in: Mickiewicz, Adam: *Pan Tadeáš*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955.

čtenář schopen zasadit děj do určitého ročního období, nebo se hlavní hrdina zmíní o určitém svátku, který též může posloužit jakožto signifikant určitého dne. Nejméně precizní je v uvádění časových údajů Henryk Sienkiewicz. Hned v incipitu sice seznamuje čtenáře s konkrétním rokem, na delší dobu se však odmlčí a čtenář se orientuje v časovém pásmu jen stěží. Všichni tři literární tvůrci využívají retrospektivu, což je dáno také tím, že se snaží pracovat s tenzí a detenzí. Několik epizod překvapí neočekávaným zvratem, všechna tři díla se vyznačují velkou dějovostí, nejvíce lyrických pasáží najdeme u Mickiewicze, ani u něj ovšem čtenář nepostrádá napětí.

Nejednota je rovněž v závěru všech tří děl. U eposu dochází k závěrečnému vyvrcholení jednak po ideové, jednak po dějové stránce, kdežto Pasekovy paměti končí neúplnou větou, bohužel je třeba se znovu opakovat, neboť více textu se nepodařilo dohovět, Sienkiewiczův závěr je zajímavý z pozice postavy vypravěče. Poprvé přímo vystupuje vševědoucí vypravěč, samotný autor díla, který čtenářům sděluje svoji motivaci k sepsání historického románu, sdílí s nimi svůj silně vlastenecký motiv. Podobnou motivaci měl i Mickiewicz, který krom pozvednutí ducha národa toužil vykompenzovat svým literárním přínosem neúčast v bojích za svobodu. Motivaci sepsání Paměti bohužel potvrzenou nemáme a tak lze pouze pracovat s předpoklady. Nelze zcela vyloučit, že také Pasek psal pro národ ve snaze vytvořit průvodce životem šlechtice, vždyť jeho Paměti obsahovaly nespočet rad adresovaných čtenářům. Na druhou stranu se jeví jako pravděpodobnější fakt, že si psaním pouze krátil dlouhou chvíli a tvorba mu pomáhala utřídit si myšlenky, ve smyslu, jak o literární činnosti hovoří Daniela Hodrová.

Žánrově jsou Paměti heterogenní, zásadní změna byla zapříčiněna přeměnou životního stylu, ze šlechtice-bojovníka na šlechtice - zemana. Vzpomínky jsou tvořeny jednotlivými epizodami, citacemi dobových dokumentů, vyprávěním o reáliích a dialogy, v závěru se Pasek omezuje pouze na zápisky kronikářského charakteru. Jinými slovy se z epické gavendy čišící dynamičností přetransformává do kronikářských zápisků. Svě dílo píše v ich-formě, kdežto Mickiewicz a Sienkiewicz dali přednost er-formě. Mickiewiczův *Pan Tadeáš* je poslední polský národní epos a Sienkiewiczovu trilogii označujeme za historický román.

Rozdíl mezi autory dokládá také volba jazykových prostředků, která však může spočívat i v žánru. Epos vymáhá jiný jazykový arsenál nežli paměti nebo historický

román. Celkově však Mickiewicz užívá hojněji přirovnání a využívá i jiné básnické figury, Mickiewicz se také častěji uchyluje k popisu prostředí, kde se narodil, má tedy k němu vypěstovanou citovou vazbu, což je zjevné z jeho ve srovnání s Paskem a Sienkiewiczem rozsáhlých pasáží popisu přírody, věnující se prostému půvabu litevské krajiny. Významná role prostředí, ve kterém se děj eposu odehrává, je patrná již z incipitu:

*„Litvo! Má domovino! Tys jak zdraví drahá!
Vždyť pozná, jak tě cenit, zví, co v tobě blaha,
jen kdo tě ztratil! Dnes tvou krásu v plném lesku
zřím, opěvám zde v dáli, po tobě pln stesku!“¹¹¹*

Sienkiewicz klade v incipitu důraz na konkrétní rok, tedy spíše na éru v dějinách polského státu. Incipit Paskových Pamětí se nedochoval.

Nejvíce patrný je vliv vesnického života na Sienkiewiczově jazyku, kdy pracuje s různými venkovskými dialekty. V mládí hodně četl, ovlivnila ho zkušenost s novinářinou. Jazyk je důležitým prostředkem v jeho i Mickiewiczově tvorbě. Pohrává si s ním, a vhodně zvolenými jazykovými prostředky přidává na důvěryhodnosti historického románu. Všechna tři vybraná díla vkomponovávají realie tehdejší doby, ohledně jazyku kupříkladu využívají hodně latiny. Díla jsou tak živější, což platí i pro Mickiewiczova *Pana Tadeáše*.

Celkově však paralely jasně převažují nad odlišnostmi, čímž se potvrdila hypotéza z úvodu této práce.

¹¹¹Mickiewicz, Adam: *Pan Tadeáš*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955, s. 21.

Závěr

Jan Chryzostom Pasek, Adam Mickiewicz, Henryk Sienkiewicz, ti všichni jsou jako spisovatelé oslavováni dodnes. Prof. dr hab. ingEugeniusz Walczuk a mnozí další jsou sběrateli pozůstalostí po Paskovi, byl vytvořen slovník Mickiewiczova jazyka, odkazem Sienkiewicze se dokonce zabývá obor sienkiewiczologie, oslavují se různá výročí životních dat těchto polských spisovatelů. Důkazům jejich stále trvající slávy bychom mohli vyhradit celou diplomovou práci. Tito spisovatelé tvoří bez nadsázky páteř polské literární tvorby. A právě v rámci celé polské literatury hraje významnou roli i postava šlechtice. Skrze tuto postavu reflektují tehdejší spisovatelé mentalitu polského národa obecně. Dokonce díky vyobrazením šlechtice v literárních dílech můžeme proniknout do hloubky polských myšlenkových procesů a dospět tak k závěru, že je do jisté míry polská společnost ovlivněna sarmatismem dodnes. Minimálně se zachovala polská křesťanská tradice, kdy se v současném Polsku přes 90% obyvatel hlásí ke katolické církvi.¹¹²

Kromě jiného vybraná díla zobrazují šlechtické zájmy, u Paska je to chování nejrozličnější zvěře, u Mickiewicze dle subjektivního dojmu ve větší míře zastoupeny popisy různých šlechtických zábav jako byly hony, lovy, společné večere nebo třeba houbaření. Mickiewicz přiblížil prostředí polského šlechtického dvora, který je sám sobě světem, s vlastním řádem a správou. Sienkiewicz popisuje společenská posezení a hodování. Právě v ukázkách tehdejšího života spatřujeme vysokou historickou hodnotu děl. S tematizací úzce souvisí také aluze na Bibli a Boha.

V rámci charakteristiky postavy šlechtice si ve své diplomové práci rovněž všímám, do jaké míry vypravěč věnuje pozornost postavě, co je pro tento typ postavy typické a v jaké části díla vystupuje. Pozastavuji se nad tím, co přispívá dynamice děje, zároveň se pokouším nalézt odpověď na otázku, proč jsou v současnosti tato díla, ačkoliv stará několik století, stále živá a čtenářsky velice oblíbená.

V Polsku existovala šlechtická demokracie, v Čechách nikdy nenabyla šlechtická svoboda takový rozsah a celkově je v českém prostředí vnímán fenomén šlechty odlišně. Podle J. Vitoně to byla právě střední šlechta, díky které v Polsku dochází

¹¹²Malta sebrala Polsku prvenství v počtu věřících, in: *Hospodářské noviny* [online], 2. 3. 2007 [cit. 9. 4. 2019]

k politickým i hospodářským přeměnám. Šlechta tedy hrála klíčovou roli a přirozeně nemohla být opomenuta ani v literárních dílech. V rámci své diplomové práce jsem se pokusila o typologii literární postavy šlechtice. Tento cíl považuji za splněný, i když jeho naplnění zkomplikoval fakt, se mi jevila nedostatečně zbudovaná vnější charakteristika postav šlechtice, a to nejvíce v případě Jana Chryzostoma Paska, neboť ten ve velké míře ignoruje otázku své vnější charakteristiky. Vzhled popisuje vždy u jiných osob, ať už s cílem poukázat na odlišnosti v odívání u cizinců nebo na vznešenost vysoce postavených osob. Tento fakt byl pro mne překvapivý, neboť jsem z odborné literatury vyčetla, že pro typického sarmatu je vzhled důležitým atributem. V dílech byl však jasně upozaděn ve prospěch charakteristiky vnitřní. Nicméně z textu bylo možné určitý celkový obraz dané postavy vyabstrahovat.

V teoretické části byly obecně shrnuty základní poznatky vlastní tomuto diskursu. V analytické části byly vyexcerpované postavy, ze třech vybraných děl polské literatury, podrobeny analýze a došlo k zevšeobecnění jejich společných rysů. Prostřednictvím komparativní perspektivy byly vydefinovány paralely i odlišnosti v pojetí postavy šlechtice. Zásadní rozdíl se dle mého názoru neprojevil. Je však třeba zmínit se o výsledku analýzy, v jejímž rámci se ukázal odlišný postoj v nahlížení šlechticů na jiné sociální vrstvy, konkrétně chłopy. Obecně lze konstatovat, že postavy šlechtice byly vytvořeny na velice podobném základě, a liší se tak pouze v detailech. Například ve vnitřní rozpolcenosti během hraničních situací člověka, která buď je, nebo není přítomna u postavy šlechtice. Z toho vyplývá, že zcela jasně převažují paralely nad odlišnostmi. Potvrdila se tedy hypotéza z úvodu. Jak jsem již naznačila v předchozí kapitole, dochází k určité schematizaci postavy šlechtice, zapříčiněné stereotypním vnímáním této literární postavy. Je zcela evidentní, že došlo k ukotvení postavy šlechtice v literatuře, a to v určité podobě, která se na základě různých žánrů nebo odlišných autorů příliš neliší. Tradiční hodnoty se u jednotlivých vyobrazení nemění.

Podobnost jednotlivých vyobrazení postavy šlechtice je vysvětlitelná do jisté míry i tím, že se polští spisovatelé, mezi nimi i Mickiewicz se Sienkiewiczem, inspirovali ze stejného zdroje. Během svých studií zasvětil Sienkiewicz mnoho času studování Pamětí, tvůrčí vnuknutí dalo toto dílo též Mickiewiczovi. Osobně se domnívám, že pominu-li nedostatek v podobě vnější charakteristiky postavy šlechtice, došlo k vytvoření poměrně rozsáhlé typologie, i když si plně uvědomuji, že by se práce dala ještě prohloubit a doplnit o další cenné poznatky. Nejedná se tedy o podrobnou syntézu, spíše však

o odrazový můstek k příštím studiím a především další příspěvek k tématu šlechtické literatury, neboť jak jsem avizovala již v úvodu, tomuto tématu se nevěnuje mnoho odborných prací, proto považuji každý další příspěvek za přínosný. Cíl vytvořit kvalitní odborný materiál k tematice polských šlechticů v literárních dílech proto považuji za zcela naplněný.

Na úplný závěr bych ještě ráda připomněla, že pokud chceme pochopit určitý národ, nebo mu alespoň lépe porozumět, je třeba se seznámit podrobně s jeho historií i dalšími reáliemi dané země. S kulturou, jazykem, etiketou a tak dále. Potom snáze pochopíme cizí postoje i jiné vzorce chování. Zamezíme tak nedorozuměním, protože nepochopené, je ve své podstatě vlastně nebezpečné. Často pak zbytečně dochází k různým konfliktům. Je třeba i v době, kdy je svět postupně čím dál více globalizován a zjednodušován nezabřednout do povrchnosti, ale někdy zvolit i náročnější cestu, studovat, mít všeobecný přehled a ochotu k diskuzi, potom třeba zamezíme zániku států, jako se to stalo Polsku, neboť budeme vědět, že bychom přišli o národ se starobyrou tradicí, který je naprosto unikátní, tudíž nenahraditelný. Krása je v diferencovanosti, proto doufám, že svět bude nadále pestrý a zároveň na něm budou žít lidé schopní ocenit krásu něčeho cizího, respektující odlišnou percepci světa jiných.

Literatura

- Borowski, Andrzej, Grzeszczuk S., A. Wilkoń, S., W. Woźnowski, M. Tatara, T. Weiss, S. Jaworski: *Dejiny pol'skej literatúry*, Bratislava: Tatran, 1987.
- Drozdová, Věra: *Knižnice hovorů k lidu: Adam Mickiewicz*, 1. Odbor ministerstva informací a osvěty, Praha 1949.
- Eco, Umberto: *Meze interpretace*, Karolinum, Praha 2009. ISBN 80-246-0740-9.
- Flori, Jean: *Rytířství a rytíři ve středověku*, Vyšehrad, Praha 2008. ISBN 978-80-7021-897-6.
- Górski, Konrad – Hrabec, Stefan (eds.): *Słownik języka Adama Mickiewicza*, Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1962.
- Hashemi, Michaela: K několika česko-polským komparacím zejména vzhledem k barokní poetice, in: *Přednášky a besedy ze 47. běhu LŠSS [Letní školy slovanských studií]*, Brno: Masarykova univerzita, 2014 s. 34-37.
- Hendzel, Władysław: *Henryk Sienkiewicz: twórca i obywatel*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, 2002. ISBN 83-88796-68-2.
- Hodrová, Daniela: *...na okraji chaosu...*, Torst, Praha 2001. ISBN 80-7215-140-1.
- Jurok, Jiří: *Česká šlechta a feudalita ve středověku a raném novověku*, vlastním nákladem, Nový Jičín 2000. ISBN 80-238-6220-0.
- Krejčí, Karel: *Dějiny polské literatury*, Československý spisovatel, Praha 1953.
- Markiewicz, Henryk: *Pozytywizm*, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2004. ISBN:83-01-13849-1.
- Mickiewicz, Adam: *Pan Tadeáš*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955.
- Krejčí, Karel: Předmluva k eposu Pan Tadeáš Adama Mickiewicze, in: Mickiewicz, Adam: *Pan Tadeáš*, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1955.
- Pasek, Jan Chryzostom: *Paměti*, Odeon, Praha 1975.
- Bartoš, Otakar: Předmluva k Pamětem Jana Chryzostoma Paska, in: Pasek, Jan Chryzostom: *Paměti*, Odeon, Praha 1975.
- Sekanina, František: *Henryk Sienkiewicz*, vlastním nákladem, Praha 1901.

- Sienkiewicz, Henryk: *Ohněm a mečem*, Omega, Praha 2013. ISBN 80-239-0254-7.
- Sienkiewicz, Henryk: *Pan Wołodyjowski*, Vyšehrad, Praha 1995. ISBN 80-7021-159-8.
- Sienkiewicz, Henryk: *Potopa*, Dobrovský, Praha 2015. ISBN 978-80-7390-055-7.
- Straszewska, Maria: *Romantyzm*, Państwowe zakłady wydawnictw szkolnych, Warszawa 1964.
- Škorpík, J.: *Adam Mickiewicz 1855- 1955*, Czechosłowacki komitet obrońców pokoju, Praga 1956.
- Vitoň, Jan: *Hrdina a antihrdina ve státním zájmu*, Triton, Praha 2011. ISBN 978-80-7387-515-2.
- Vitoň, Jan: *Úvod do dějin a kultury Polska I.*, Univerzita Karlova, Praha 1995, ISBN 80-7066-988-8.

Internetové zdroje

- www.databazeknih.cz [10. 1. 2018]
- www.cbdb.cz [16. 1. 2018]
- www.visegradliterature.net [19. 1. 2018]
- www.culture.pl [13. 9. 2018]
- <https://vltava.rozhlas.cz> [15. 11. 2018]
- www.spisovatele.cz [10. 2. 2019]
- <https://zahranicni.ihned.cz> [9. 4. 2019]
- <https://zahranicni.ihned.cz> [20. 4. 2019]
- <https://geography.upol.cz> [25. 4. 2019]
- <http://naszemiasto.pl> [25. 4. 2019]